

OnzeTaal 12

2015

Ilja Leonard Pfeijffer
over stijl, virtuositeit
en overtuigen

Het taaljaar 2015

“Ik verf tot ik sterf”
Wat maakt een slechte
slogan slecht?

Woorden proeven, voelen, ruiken

Zintuigen aan het werk bij taal

Beschermvrouwe: H.K.H. Prinses Laurentien der Nederlanden

Raamweg 1a
2596 HL Den Haag
telefoon: 070 - 356 12 20
fax: 070 - 392 49 08
e-mail: info@onzetaal.nl
Voor adreswijzigingen,
aanmeldingen en dergelijke:
administratie@onzetaal.nl

Taaladviesdienst: 0900 - 345 45 85,
ma-vr 9.30-12.30 uur (€ 0,80 per
minuut); e-mail: taaladvies@onzetaal.nl

Onze Taal op internet:
www.onzetaal.nl
(webredacteur: Raymond Noë)
Twitter: @onzetaal
Facebook: www.facebook.nl/onzetaal

Taalpost en TLPST
Zie www.taalpost.nl en www.tlpst.nl;
redactie: Erik Dams en Marc van
Oostendorp

Woordpost en Wordspot
Zie www.woordpost.nl en
www.woordspot.nl;
redactie: Taaladviesdienst

Het maandblad *Onze Taal* (oplage
29.000) is een uitgave van het Genoot-
schap Onze Taal (opgericht in 1931).
Het genootschap stelt zich ten doel
op een toegankelijke manier informatie
en advies te geven over (de Nederlandse)
taal, te enthousiasmeren voor taal en
een podium te zijn voor discussie over
taalkwesties.
De bijdragen in het tijdschrift weer-
spiegelen niet noodzakelijk de mening
van de redactie.
Voor het overnemen van artikelen is
toestemming van de redactie nodig.
De redactie regelt overnamerechten
van illustraties zo zorgvuldig mogelijk.
Wie toch meent aanspraken te kunnen
maken, verzoeken wij contact op te
nemen met de redactie.

Redactie
Saskia Aukema
Peter-Arno Coppen
Jaap de Jong
Peter Smulders
Kees van der Zwan

Bureauredactie
Saskia Aukema
Raymond Noë
Eva van Wijk
Kees van der Zwan (eindredactie)

Vaste medewerkers
René Appel, Mariëtte Baarda, Hans
Beelen, Ton den Boon, Aaf Brandt
Corstius, Ann De Craemer, Frank Dam,
Gaston Dorren, Ype Driessen, Matthias
Giesen, Jan Erik Grezel, Joop van der
Horst, Frank Jansen, Josje van Koppen,
Hein de Kort, Jan Kuitenbrouwer, Sterre
Leuffkens, Berthold van Maris, Marten
van der Meulen, Folkert van der Meulen
Bosma, Guus Middag, Marc van Oosten-
dorp, Riemer Reinsma, Ewoud Sanders,
Nicoline van der Sijs, Matthijs Sluiter,
Erik van der Spek

Directie
Peter Smulders

Administratie
Heleen Bücker
Leonie Flipsen
Dhyana Pagie

Taaladviesdienst
Roos de Bruyn
Rutger Kiezebrink
Jaco de Kraker
Tamara Mewe
Lydeke Roos

Marketing
Paula Vrolijk-de Vries

Vaste adviseurs
Lexicografie en woordgeschiedenis:
Ton den Boon, Ewoud Sanders;
taalverandering: Joop van der Horst;
etymologie: Marlies Philippa, Nicoline
van der Sijs; woordenboeken en
idioom: Riemer Reinsma

Bestuur Genootschap Onze Taal
mr. G.C. (Gert) Haverkate, voorzitter
prof. dr. C.J.M. (Carel) Jansen, vice-
voorzitter
dr. E.H.C. (Els) EIFFERS, secretaris
drs. M.A. (Margot) Scheltema,
penningmeester
lic. M. (Martine) Tanghe
drs. L. (Livia) Versteegen

Ereleden
Wim de Bie en Kees van Kooten

Onze Taal verschijnt tienmaal per jaar,
met een dubbelnummer in februari/
maart en juli/augustus.
Prijs los nummer € 6,-.
Lidmaatschap (inclusief abonnement)
voor Nederland, Suriname, Aruba,
Curaçao en Sint-Maarten € 35,- per
jaar; België € 35,- + € 3,50 porto
extra; andere landen € 49,50 per jaar.
Digitale *Onze Taal* € 35,-; in com-
binatie met 'papieren' abonnement
€ 50,-.
Prijs collectief abonnement: op aan-
vraag.
Opzegging van het lidmaatschap dient
te geschieden vóór 1 november; het
eindigt dan op 31 december.
Prijs voor CJP-houders € 29,- per jaar;
opgave voor CJP'ers uitsluitend aan
Stichting CJP, Postbus 3572, 1001 AJ
Amsterdam of via www.cjpdeals.nl.
Voor mensen met een leeshandicap
is *Onze Taal* ook in elektronische vorm
beschikbaar. Inlichtingen bij Dedicon:
0486 - 486 486. *Onze Taal* wordt in
elektronische vorm voor brailleschrift
beschikbaar gesteld door de CBB.
Inlichtingen: 0341 - 56 54 99.

Vormgeving: Manifesta, Rotterdam
(Karin Nas-Verheijen)
Druk: Habo DaCosta, Vianen

ISSN 0165-7828

“

Ik betrap mezelf erop
dat ik tegenwoordig
ook in handgeschreven
brieven soms emoji's
gebruik.

”

336 **Jaap de Jong**

“Het succes van onze diersoort is te danken aan retorica”

Ilja Leonard Pfeijffer over stijl, virtuositeit en overtuigen

344 **Mark Dingemans en Tessa van Leeuwen**

Boekoeboekoe is mollig

Taal als samenspel van de zintuigen

HET TAALJAAR 2015

346 **Pieter Nieuwint**

“Haar moedigheid was lank”

Ode aan tovenaars Drs. P

350 **Redactie *Onze Taal***

Taalnieuws van 2015

Plus: meningen van bekende taalgebruikers

356 **Tefke van Dijk en Christine Liebrecht**

“Ik verf tot ik sterf”

Wat maakt een slechte slogan slecht?

Quinten (10 jaar) heeft een moestuin

“Als mensen meer vergeten groenten gaan eten, blijven die woorden ook bestaan.”

Bladzijde 367

Blz. 341

En verder

- 340 De taal en het sonnet zijn een tweeling
- 366 Trefwoordenregister 2015

Rubrieken en series

- 341 Reacties
- 342 Vraag en antwoord: tips en test
- 348 Ype
- 349 Beeldspraak: schuttersputje
- 349 Iktionaire: relatiestatus
- 354 Woordsprong: *amazone*
- 355 Raarwoord: *droomsteen*
- 355 Van Aaf tot z: *boekjes*
- 358 Taalpuzzel
- 358 Trouwe leden
- 358 Vertaald door ... Kiki Coumans
- 359 De taal van ... de kerststal
- 360 Uit de webwinkel
- 361 Proftaal: grammatica op vrijdag
- 362 Tamtam: actualiteiten en opinie
- 363 Gesignaleerd
- 363 Taalergernissen
- 364 Boeken
- 365 Matthias Giesen
- 365 Lezer
- 367 Taaltje!
- 368 Ruggespraak

“Het succes van onze diersoort is te danken aan retorica”

Ilja Leonard Pfeijffer over stijl, virtuositeit en overtuigen

Polemisch, erudiet en veelzijdig. En sinds zijn met de Libris Literatuur Prijs bekroonde roman *La Superba* ook veelgelezen. De schrijver uit Genua en Leiden is altijd op jacht naar avontuur en de citeerbare zin.

JAAP DE JONG

Vanaf *Van de vierkante man*, de poëziebundel waarmee hij in 1998 debuteerde, wil Ilja Leonard Pfeijffer een gevaarlijk dichter en schrijver zijn. Hij streefde naar “in roomboter gebakken beelden” en nam stelling tegen te verstaanbare gedichten, tegen “rijmelaars en woordenrispers, rappers en rederijkers”. Wie de flapteksten waarmee zijn werk wordt aangeprezen iets te serieus neemt, zou een woest gevaarlijke en onnavolgbare geweldenaar verwachten: “Hij viel de poëzie binnen als Genghis Khan. Zijn verzengende verzen verpletterden de horigen (...)” Maar de man die op een terras voor het Leidse stadhuis goedgehumeurd en welbespraakt ingaat op allerlei vragen over zijn werk, heeft meer weg van een vriendelijke reus.

Ilja Leonard Pfeijffer

Ilja Leonard Pfeijffer (Rijswijk, 1968) was tot 2004 werkzaam als classicus aan de Universiteit Leiden. In 1998 won hij de C. Buddingh'-prijs voor zijn dichtbundel *Van de vierkante man*. Voor de Boekenweek 2000 stelde hij de bundel *De antieken. Een korte literatuurgeschiedenis* samen. Sinds 2006 is hij columnist voor *Nrc.next*.

In 2014 ontving Pfeijffer de Libris Literatuur Prijs voor zijn roman *La Superba* (2013). In 2015 was hij de auteur van het Poëziegeschenk. Hij schreef diverse toneelstukken, zoals *De eeuw van mijn dochter* (2007). Het afgelopen voorjaar toerde hij door Nederland en Vlaanderen met Tommy Wieringa, Dimitri Verhulst, Gustaaf Peek en Thé Lau, met het theaterprogramma *The Pursuit of Happiness*. In januari ontvangt hij de Jan Campert-prijs voor zijn jongste poëziebundel, *Idyllen*. Pfeijffer woont en werkt in Genua.

Drie dagen eerder heeft Pfeijffer tijdens de Nacht van de Poëzie in Utrecht een gedicht over bootvluchtelingen voorgelezen, volgens *de Volkskrant* een hoogtepunt van de avond. Het was afkomstig uit *Idyllen*, zijn jongste bundel, de eerste sinds zeven jaar. *Idyllen* bestaat uit maar liefst vijftig lange, meerdere pagina's beslaande gedichten, geschreven in rijmende alexandrijnen: regels van twaalf of dertien lettergrepen. Hierin lijkt hij de vrije verzen die zijn eerdere werk typeerden, achter zich te hebben gelaten. Maar ook in deze idyllen klotst, kolkt, schuimt en davert het dat het een aard heeft. Verwacht hier ook geen idyllische schilderijen van onbedorven herders en landlieden, maar eerder "een vloedgolf van zilte vragen en zwarte conclusies". De bundel staat vol klinkende zinnen over romantiek en erotiek, het moderne lege leven vol klatergoud van 'likes' en 'veejays', en over groot naderend onheil, zoals een dreigende tsunami. En prangende regels over stijl en dichterschap. Het vijftigste en laatste gedicht bevat een heuse lofzang op de retorica, de leer van de welsprekendheid. Het is een goede aanleiding voor een gesprek over pfeijfferiaanse stijlvormen en de levenskracht van een klassieke theorie.

U bent opgeleid als classicus. Wat heeft die taal- en cultuuropleiding u gebracht?

"Het was een prachtige, veelzijdige studie waaraan ik vooral veel te danken heb. Mijn docenten waren

"De dichter moet niet huilen, maar de lezer. Retorica is de brug naar het gevoel van de lezer."

bevlogen, veeleisende geleerden. Nog belangrijker dan wat ik van ze opstak over Grieks, Latijn en antieke cultuur was dat ze me lieten nadenken. Professor Sicking leerde me altijd terug te gaan tot de bronnen, en militant onafhankelijk te zijn.

In de loop van mijn studie maakte ik kennis met de dichter Pindarus. Daar snapte ik geen hol van: ik was onmiddellijk gefascineerd door zijn rare, moeilijke Grieks. In *Bluff Your Way in the Classics* stond over Pindarus één zin: 'Bijna onvertaalbaar en doorgaans niet te begrijpen, maar helaas de grootste van de Griekse lyrieci.' Aan zijn experimentele en beeldrijke gedichten heb ik vervolgens mijn proefschrift gewijd. Hij deed dingen met het Grieks die de dichter Lucebert met het Nederlands deed: de grammatica onderdeel maken van het experiment. Hij schrijft heel compact, vol neologismen en originele metaforen. Elk woord staat er met zijn volle gewicht. Zijn versvormen zijn complex, maar hij lijkt geïnspireerd te improviseren en het klinkt allemaal geweldig."

Lijntje

Is de invloed van Pindarus ook in uw gedichten terug te vinden?

"In de Europese literatuurgeschiedenis is een lijntje van Pindarus via Goethe en Hölderlin naar Lucebert te zien. Hölderlin heeft alle oden van Pindarus woord voor woord vertaald, niet voor publicatie, maar als oefening om zijn stijl op te rekken. En in zijn latere gedichten heeft hij de werkwijze van Pindarus zelf toegepast. De zinnen krijgen een centrifugaal karakter, ze lijken van de hak op de tak te springen, maar na een tijdje zie je verbanden tussen thema's. Bij die werkwijze en dat lijntje in de traditie voel ik me wel thuis, ja. Ik ben gesteld op dat experiment en die implicietheid."

U hebt in uw studie ook met de retorica kennisgemaakt. Wat heeft deze klassieke leer van het overtuigen, de welsprekendheid, u gebracht?

"Door de studie van retorica ben ik me ervan bewust dat ik spreek tot iemand. Dat is als je poëzie schrijft niet altijd vanzelfsprekend. Veel mensen verwarren poëzie met het particulier vormgeven van een individuele gedachte. Dat is volgens mij eerder van belang voor je dagboek dan voor publicatie. Retorica leert je dat je – ook in de poëzie – mensen moet bereiken, en biedt daarvoor een heel scala aan middelen en technieken. De dichter moet niet huilen, maar de lezer. Retorica is de brug naar het gevoel van de lezer."

Creatieve draai

De eerste taak van de retorica is de 'inventio': het zoeken naar een goede inhoud. Hoe gaat dat bij u?

"Bij mijn werk als columnist voor *Nrc.next* ben ik daar het meest mee bezig: het zoeken in het nieuws naar een onderwerp dat de moeite waard is. En dan vooral een onderwerp met een geschikte invalshoek. De creatieve draai die iets toevoegt, waardoor een gemiddeld onderwerp ineens geschikt wordt, dat is inventio. Bij mijn romans ben ik meestal op zoek naar een contrapunt – het toevoegen van tegengestelde stemmen aan een melodie. Bij *La Superba* had ik bedacht dat immigratie een belangrijk thema zou worden. Ik had gesproken met Senegalese vluchtelingen, uitgebreid research gedaan (onder meer naar het vluchtverhaal van Djiby). Het typische inventio-

werk is dan dat ik op zoek ga naar andere verhalen die aanvullen, contrasteren, of spiegelen: zoals het verhaal van Don, de succesvolle immigrant die in alles het spiegelbeeld is van Djiby.”

“Een kras staaltje inventio is te vinden in *Stemmen van Den Haag*. In deze verzameling Latijnse gedichten van Constantijn Huygens die ik met Frans Blom heb vertaald, staan maar liefst honderd gedichten over straten en vijftig over gebouwen – telkens met een nieuw idee en een nieuwe kwinkslag of limerick. Het is echt knap vindingrijk van Huygens dat hij iedere keer iets nieuws wist te verzinnen: een taalgrapje, knipoogje of bespiegelinkje.”

Vindt u de inventio een plezierige fase in het schrijven?
“Jawel, maar tegelijkertijd is het niet meer dan een voorbereiding. Als ik eenmaal met de pen in de hand zit, of aan het toetsenbord, zie ik het pas hel-

“Als ik aan het redeneren ben, voel ik de noodzaak wat te laten zien, horen, ruiken en voelen.”

der. Dan pas blijkt dat wat ik eerder bedacht heb te rudimentair is. In de uitvoering krijgt het pas vorm. Net als een spits die een bal aanneemt en bedenkt wat hij ermee gaat doen, maar het op dat moment zelf toch net weer anders aanpakt.”

Slagroom

Is het vervolgens structureren van het materiaal, de ‘dispositio’, belangrijk?

“Daar denk ik heel veel over na. Ik maak geen schema dat ik daarna ga invullen. Alleen bij de sonnettenkrans *Giro giro tondo*, het Poëziegeschenk 2015, die aan strenge vormregels moest voldoen, heb ik inderdaad van tevoren een schema gemaakt, maar normaal schaaft ik tot het laatste moment aan de structuur en de balans. In *La Superba* is de indeling

Lofzang op de retorica

Pfeijffer: “Retorische kennis is beslist niet museaal. Sommige dingen zijn misschien ingebed in de antieke cultuur, maar de retorische wetten hebben voor het merendeel de status van natuurwetten.” Het slotgedicht van Pfeijffers jongste bundel *Idyllen* (2015) gaat over de retorica. Een fragment:

Retorica, mijn kunst en enig waar geloof,
u bent de takken na het bruin gevallen loof,
het ritme van de golfslag in de boze zee,
de brul die hoefslag slaat in dolgeworden vee,
de oorzaak van de dingen, hun structuur en doel
en de ontsluitster van de kamers waar ik voel
wat ik echt voel. Want zonder u was mensheid aap.
De bouw van piramides, klonen van een schaap,
Vier laarzen op de maan, is dankzij u gedaan.
U hebt me heel de waarheid blijvend aangedaan
toen u haar fijne kneepjes streng aan mij doceerde (...)

heel belangrijk. Maar de vijf delen en twee spiegelende delen als intermezzo’s van dit boek zijn pas langzamerhand tot stand gekomen.”

“Die ode aan de retorica als laatste idylle in de bundel was ook een bewuste keuze. Sommige recensenten verwijten mij dat ik een retorisch dichter ben, dus ik dacht: dan zullen ze het krijgen ook. Met slagroom erbovenop gespoten. Net als Mariken van Nieuweghen hef ik een lofzang aan op de retorica [zie het kader op deze bladzijde]. Zelfs de duivel Moenen, van wie ze de gave van retorica heeft ontvangen, ontbreekt in die laatste idylle niet. Doorgaans preferer ik een weinig expliciete structuur in mijn werk. Ik ga het niet schools met merkstiften aangeven.”

De stijl, de ‘elocutio’, wordt wel gezien als ‘de taak der taken’? Is dat terecht?

“Ja, het staat of valt allemaal met het schrijven van goede zinnen. Je kunt een geniaal idee hebben over hoe de wereld in elkaar zit en een schitterende structuur verzinnen, maar als je het slecht opschrijft, blijft het kut. De brieven van Gerard Reve in *Op weg naar het einde* staan misschien vol met oeverloos geoudehoer, maar zijn zó goed opgeschreven! Stijl is alles.”

“Maar geen misverstand: als ik het fatsoen heb goed na te denken over de vorm, betekent dat natuurlijk niet dat mijn werk zonder inhoud is. Inderdaad houd ik er daarom niet van als critici me ‘virtuoos’ noemen.”

Baggerjargon

De tweede idylle opent met “Hoe is de beste stijl? Hij moet citeerbaar zijn.”

“Het is mijn ambitie zinnen te schrijven die ook los van de context goede zinnen zijn. Ik gebruik dit motto van Bertolt Brecht als een aansporing aan mezelf. En met alexandrijnen krijg je al veel cadeau: die jambische zesvoeten geven bijna automatisch een proverbiaal, spreekwoordelijk karakter.”

U gebruikt graag woorden van eigen makelij, bijvoorbeeld inelkaar gewikkeldheid in plaats van ingewikkeldheid.

“Als het juiste woord niet bestaat, dan verzin ik het maar. Neologismen waren in mijn vroege gedichten bijna een doel op zich. Ze helpen – ook volgens de antieke retorici – om een vervreemdend effect op te wekken en het leestempo te verlagen. Om dezelfde reden liet ik vroeger de leestekens weg: om concentratie te bevorderen.”

Pfeijffer mag ook elders in zijn werk graag nieuwe woorden gebruiken. De roman *Het grote baggerboek* bevat een verzonnen baggerjargon vol “verschudmonden”, “kalibreerregelpallen” en “slochteringsleuven”. Daarnaast wordt de lezer vergast op onderbuikse, verhaspelde vergelijkingen, zoals: “Trekt ie daaropvervolgends z’n broek naar omlaag, gaat met die harige aars van hem boven de chili hangen en zet ie me daar toch z’n dikke darm open dat Noach kon fluiten naar berg Ararat.”

Pfeijffer: “Ja, dat was een mooie stijloefening. Een heel boek in een onbestaand jargon. Ik werkte er keihard aan om die scheldpartijen zo moeiteloos en spontaan mogelijk te laten klinken. Er staat een scheldpartij van drie bladzijden in *Het grote baggerboek* die voor de goede lezers de vorm heeft van een sonnettenkrans.”

Ilja Leonard Pfeijffer: "Het is fijn om over de top te gaan."

Kortsluitinkje

Wat is het meest pfeijfferiaanse stijlmiddel?

"Dat moet wel de hyperbool zijn. Het is fijn om over de top te gaan. Als ik op de snelweg rijd in zijn vier, dan toch graag ook nog even in de overdrive. Met boter én suiker."

"Maar ik gebruik ook graag ironie en metaforen. Met metaforen kun je vaak iets onbekends verduidelijken via iets bekends. Ik gebruik metaforen ook graag andersom: te grote helderheid verhelp ik door iets klaars te vergelijken met iets raars. Ik voeg dan iets toe als een extra betekenislaagje. Ik vind het ook prettig om zintuiglijk te schrijven. Als ik aan het redeneren ben, voel ik de noodzaak wat te laten zien, horen, ruiken en voelen. Wil ik de lezer laten nadenken, dan past een paradox goed. Die levert een klein kortsluitinkje in je hoofd."

De vierde taak van de retorica is de 'memoria'. Cicero adviseerde de tekst uit het hoofd te leren, zodat je dan tot de meest overtuigende presentatie ervan kan komen.

"Dat doe ik niet. Ik heb ook nooit geleerd om dat te doen, en het zit niet meer in ons scholingssysteem.

Het klinkt te krampachtig. Ik voel me juist vrijer als ik het lees van papier. Ik doe bij mijn voordrachten wel mijn best om het zó uit te spreken dat het lijkt alsof ik het niet voorlees."

"In mijn roman *Rupert. Een bekentenis* gebruik ik wel de retorische kennis van de memoria. Rupert moet zich voor een tribunaal verdedigen tegen een aanklacht. Omdat hij het houvast van papier moet missen, gebruikt hij de geheugentruc van de oude redenaars: hij geeft zijn betoog vorm als een wandeling door de stad die hij goed kent. Elk plein, elk gebouw is verbonden met een episode van zijn leven."

"Wie wel goed zijn in de memoria zijn de slamdichters die in poëziebattles op elkaar reageren, zoals Ellen Deckwitz. Maar als je memoria opvat als de fase dat je je de tekst eigen maakt en nog slijpt aan de eindversie van je tekst, ja, dan maak ik er veel werk van. Ik ben nu bezig met een brievenboek voor de reeks 'Privé domein'. Op wel tien plekken tegelijk ben ik aan het herschrijven. Als ik iets aan het eind van het boek verander, dan heeft dat ook gevolgen voor het begin van de eerste brief."

Optreden

U staat graag voor een publiek. Hoe belangrijk is de laatste klassieke taak, van de voordracht, de 'actio'?

"Dat is een vak dat ik echt heb moeten leren. Na mijn debuut heb ik alle uitnodigingen aangenomen als een leerschool in 'actio'. De crux van goed optreden is aanpassingsvermogen. Welke gedichten passen in deze omstandigheden? In een lawaaiig café moet je beginnen met een fortissimo en uptempo-gedicht, en juist niet met een lang, verstillend of experimenteel werk. Tijdens de Nacht van de Poëzie besloot ik pas ter plekke dat ik na de tragische en actuele idylle over een bootvluchteling beter een licht gedicht over Facebook kon doen waar je om kunt grinniken. Je hebt een retorisch, theateraal bewustzijn nodig om te weten of je een pauze moet laten vallen, iets moet toelichten ('Het volgende gedicht gaat weer over mijn moeder ...') en hoeveel je kunt variëren met je stem."

U schrijft niet alleen toneel, essays, columns, verhalen, romans en allerlei soorten gedichten, maar ook songteksten, voor Ellen ten Damme. U speelt klarinet, hebt een stem als een klok; waarom voert u – als 'man van vele manieren' – uw songteksten niet zelf uit?

"Ik kan niet zingen. En zij kan het prachtig. Ik schrijf ze ook speciaal voor haar, vanuit haar 'persona'. Ik praat uitvoerig met Ellen over wat haar bezighoudt en schrijf er dan een tekst over die zij geloofwaardig kan zingen. Haar nieuwe cd heet *Mijn manier*. Ik heb gelezen dat ze nog nooit zo persoonlijk is geweest. Dat beschouw ik als een compliment."

In uw laatste idylle schrijft u: "Retorica, mijn kunst en enig waar geloof (...) zonder u was mensheid aap."

"Door taal en communicatie kunnen we een team vormen en een mammoet doden. Het lijkt een overdrijving, maar het succes van onze diersoort is te danken aan de retorica: we kunnen elkaar overtuigen." <

De taal en het sonnet zijn een tweeling

450 jaar geleden verscheen het eerste Nederlandstalige sonnet. Op *Neder-L* beschrijft Marc van Oostendorp de geschiedenis van het moderne Nederlands aan de hand van die sonnetten.

MARC VAN OOSTENDORP

M idden in de zestiende eeuw kwam een internationale rage naar Nederland overwaaien: het schrijven van sonnetten. De populariteit van gedichten van veertien regels, meestal verdeeld in een blokje van acht en een van zes, had enkele eeuwen eerder post-

gevat onder Italiaanse renaissance-dichters als Petrarca (1304-1374). Via Frankrijk bereikte het genre de Lage Landen, waar het allereerste sonnet dit jaar precies 450 jaar geleden verscheen. In 1565 publiceerde de Gentse schilder Lucas de Heere zijn gedicht 'Alexander de groote, verwhider van al' ('Alexander de Grote, veroveraar van alles').

Hiermee begon een lange traditie. Er zijn waarschijnlijk weinig talen waarin zó veel sonnetten zijn geschreven als het Nederlands. Hoewel er een paar inzinkingen waren – in de achttiende en de vroege negentiende eeuw, en na de Tweede Wereldoorlog – zijn dichters in onze taal sinds De Heere altijd sonnetten blijven voortbrengen. P.C. Hooft en Maria Tesselschade Roemer Visscher, Herman Gorter en Henriëtte Roland Holst, Gerrit Komrij en Christine D'haen: allemaal verpakten ze hun boodschap in de bekende veertien regels.

Rijke geschiedenis

Je kunt een geschiedenis van het moderne Nederlands schrijven aan de hand van die sonnetten, want onze taal is in zekere zin in dezelfde tijd ontstaan. De eerste sonnettendichters waren dezelfde mensen die van de dialecten een eenheidstaal smeedden. Uit die kringen kwamen ook de regels voor grammatica en spelling, die nu nog steeds van invloed zijn.

Het idee dat wij in onze hoek van Europa ook sonnetten konden schrijven, sprak kennelijk dezelfde mensen aan die dachten dat wij van de volkstalen hier échte talen konden maken, met een liefst op de klassieke talen geïnspireerde grammatica. Er heerste een onder de elite van die tijd breed gedeeld ideaal: laten zien dat het Nederlands zich niet alleen met het Grieks en het Latijn kon meten, maar ook met de talen van de moderne cultuur, het Frans en het Italiaans.

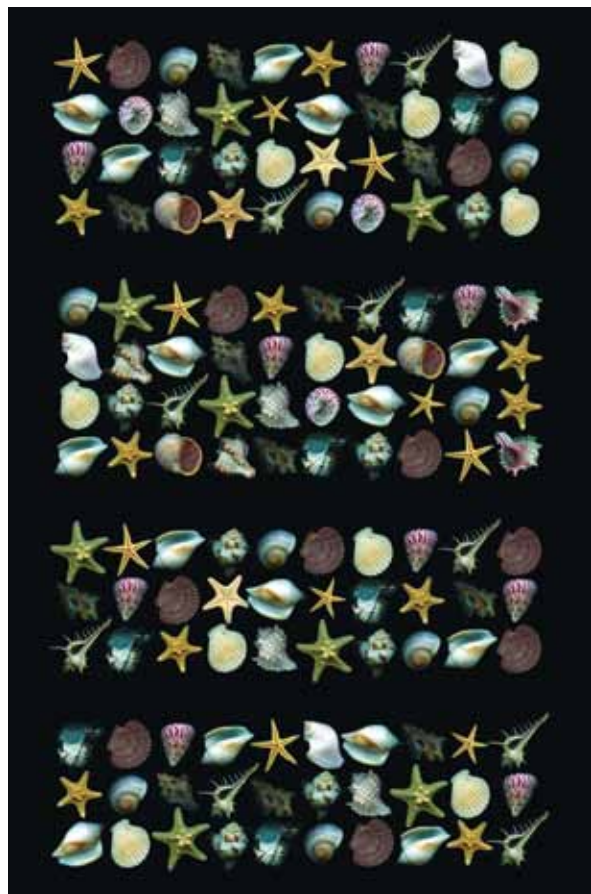
Op het weblog voor neerlandici *Neder-L* schrijf ik sinds het begin van dit jaar een serie berichten over dat gezamenlijk opgroeien van de moderne Nederlandse taal en het Nederlandse sonnet. Iedere week bespreek ik een sonnet uit de rijke geschiedenis; 196 gedichten wil ik zo uiteindelijk bespreken (14 x 14), en omdat ik aan het begin van dit jaar begonnen ben, heb ik nu ongeveer een kwart van de periode kunnen overzien.

Blakend

Die eerste eeuw was een mooie periode. Je ziet de blakende tweeling van het sonnet en de taal nog onschuldig kraaiend in hun gezamenlijke wiegje liggen. Het eerste sonnet van Lucas de Heere – een lofdicht op een weldoener voor de schilderkunst – was nogal onbeholpen van vorm. Het rijmschema klopte bijvoorbeeld niet (het gedicht bestaat eerder uit 9 + 5 dan uit 8 + 6 regels) en De Heere liet *woonste* op *conste* rijmen. Ook trok hij zich natuurlijk nog niet veel aan van de strenge grammaticaregels van het Nederlands – die zouden pas in de decennia erna verzonnen worden. Zo heeft hij het over *naevolghing* in plaats van over *navolging*: *na* en *naar* zouden pas later van elkaar gescheiden worden.

Minder dan een halve eeuw later schreef P.C. Hooft (1581-1647) sonnetten die aan alle regelen van de kunst voldoen én geschreven zijn in een Nederlands dat lijkt op onze huidige taal. ("Mijn lief, mijn lief, mijn lief, zo sprak mijn lief me toe.") In vijftig jaar zie je de taal en het sonnet samen opgroeien. En dan hebben we nog vier eeuwen te gaan. <

Aan de serie van Marc van Oostendorp over het Nederlandse sonnet wordt iedere zaterdag een aflevering toegevoegd op <http://nederl.blogspot.nl>.

Ted van Lieshout, 'Zeesonnet', uit *Rond vierkant vierkant rond*. Amsterdam, Leopold, 2015

Reacties naar:
redactie@onzetaal.nl, of
Redactie *Onze Taal*, Raamweg 1a,
2596 HL Den Haag.
Formuleer uw reactie kort en
bondig, bij voorkeur in niet meer
dan 250 woorden.

Meekrap

IR. C.L. DE WIT - LEENDE

In Berthold van Maris' artikel 'Woordenboek als wiki', over de nieuwe wikifunctie van de online grote Van Dale (*Onze Taal* oktober), brengt Van Dale-hoofdredacteur Ton den Boon de verdwenen Nederlandse 'meekrapcultuur' ter sprake

Meekrapplantje (*Rubia tinctorum*).

In: Jacob Sturm und Johann Georg Sturm,
Deutschlands Flora in Abbildungen (1796)

(meekrap is een plantje waaruit tot in de negentiende eeuw een rode kleurstof werd gewonnen). Het is wellicht aardig te melden dat er in Nederland en Frankrijk sinds enkele jaren toch weer meekrap geteeld wordt, zoals blijkt als je er op internet naar zoekt. Zelf bezocht ik enkele jaren geleden in Steenbergen een fabriek waar meekrap verwerkt wordt.

Tikketakketóge

A.A. WICHERS-TER COCK - DRIEBERGEN

Nicoline van der Sijs schrijft in haar artikel 'Alle dialectwoordenboeken verzameld' (*Onze Taal* juli/augustus) over de nieuwe elektronische Woordenbank van de Nederlandse Dialecten (eWND), waarmee veertig dialectwoordenboeken tegelijk kunnen worden doorzocht. Hierin noemt ze de kinderspelnaam *tikketakketóge*, en spreekt de hoop uit dat ooit achterhaald zal worden wat dat precies voor spelletje was.

Welnu, toen ik in de jaren dertig in Monnickendam op de openbare lagere school zat, werd daar door de meisjes in het speelkwartier een spelletje gespeeld waarbij een liedje hoorde: "Haken en ogen / Tikketakketóge / Goudpapier / Tierelierelier / De boom waait om / En de meisjes keren om."

Hoe het spelletje ging, weet ik niet precies meer. Ik meen me te herinneren dat we elkaar twee aan twee vasthielden met gekruiste armen en zo een rij vormden die zingend rondstapte. Bij de laatste zin draaide elk paar zich om en begon alles opnieuw.

Verwelking

MACHIEL POMP - POSTERHOLT

Met genoeg las ik de oktoberaflevering van Jan Kuitenbrouwers column 'Iktionaire' over 'verwelking', het verschijnsel dat er naar zelfstandige naamwoorden verwezen wordt met *welke*,

in plaats van met *die* of *dat*: "twee appartementen welke zijn samengevoegd". Kuitenbrouwer schrijft de term toe aan Joyce Rijken-Lie (oftewel 'Judge Joyce'), en suggereert dat het verschijnsel (in make-laarsteksten) een jaar of tien, vijftien oud is. In 1990 echter woonde ik een hoorcollege bij van de Groningse geograaf en publicist Jan Dekker. Met veel aplomb verfoeide hij "de verwelking van het Nederlands", die hij stelselmatig in papers van studenten tegenkwam. Nu gaat het er mij niet om Dekker als geestesvader van de term aan te duiden (de woordspeling ligt zódanig voor de hand dat die gemakkelijk door meer mensen, onafhankelijk van elkaar, kan zijn bedacht), maar dat de verwelking ruim vóór 1990 (en dus voor het internet-tijdperk) al in het oog sprong, lijkt me hiermee afdoende aangetoond. <

Onze Taal als cadeau!

Geef *Onze Taal* cadeau tijdens de feestdagen

Doe iemand een half jaar lang (5 keer) plezier met *Onze Taal*.

Dat kost slechts € 18,-.

Een héél jaar *Onze Taal* (10 keer) is € 35,-.

Cadeaubon of eerste exemplaar?

Als u voor **18 december** bestelt, dan kunnen wij u het eerste exemplaar toesturen, zodat u dat als cadeau kunt overhandigen met Kerst. Voor lastminutebeslissers hebben we altijd nog de uitprintbare cadeaubon op onze website!

Bestellen kan op www.onzetaal.nl/cadeaubon.

Daar vindt u ook de cadeaubon.

Actie loopt tot en met 31 december.

Haakjes en streepjes

? Als je een deel van een woord tussen haakjes zet, moet je dan een streepje gebruiken? Is het bijvoorbeeld *(banket-)letter*, *(banket)-letter* of *(banket)letter*?

-letter overblijven, en dat is niet juist. *(Banket-)letter* is al net iets logischer, maar er is geen reden voor een streepje; het is in feite net zo overbodig als in *banket-letter*. Daarom heeft *(banket)letter* de voorkeur.

Er komt alleen een streepje voor of na een haakje als het woord in kwestie zelf al een streepje bevat, bijvoorbeeld bij *(Zuid-)Amerika* en bij *dvd(-box)*; zie ook het kader. Het streepje komt hier telkens binnen de haakjes; het weglaten van het gedeelte tussen haakjes leidt namelijk niet tot verkeerde schrijfwijzen (zoals *-Amerika* of *dvd-*).

Het eerdergenoemde uitgangspunt is niet waterdicht: soms vereist de leesbaarheid van de zin een andere oplossing. Een voorbeeld is: '(Groot)ouders zijn ook welkom op het schoolfeest.' Het weglaten van het deel tussen haakjes leidt strikt genomen weliswaar tot een zin zonder beginhoofdletter ('ouders zijn ook welkom'), maar alternatieven als '(Groot)Ouders zijn ook welkom' en '(groot-)Ouders zijn ook welkom' lezen niet prettig.

De juiste schrijfwijze is *(banket)letter*, zonder streepje.

Haakjes in een woord worden gebruikt om aan te geven dat een deel van dat woord ook weggelaten kan worden. Hierbij is het uitgangspunt dat het woord ook goed weergegeven blijft worden als het gedeelte tussen haakjes daadwerkelijk achterwege zou blijven (inclusief de haakjes zelf). Daarom valt in elk geval *(banket)-letter* af: na het weglaten van *(banket)* zou er dan

Andere tekens tussen haakjes

Streepjes die deel uitmaken van het woorddeel tussen haakjes blijven staan, evenals apostrofs en trema's. Voorbeelden hiervan (ontleend aan de Onze Taal-uitgave *Leestekens geregeld* uit 2009):

- Dankzij haar (AOW-)uitkering kan ze toch nog op vakantie.
- De door u bestelde (auto-)onderdelen worden morgen geleverd.
- U kunt uw nota('s) ook per e-mail indienen.
- Wij verzoeken u om de relevante kopie(ën) mee te brengen.

Een bijzonder geval zijn woorden die precies bij het haakje sluiten moeten worden afgebroken aan het eind van de regel. Het heeft in zo'n geval de voorkeur om het afbreekstreepje ná het haakje te zetten: dus *(banket)-* op de ene regel en *letter* op de volgende regel. Maar *(banket)-* aan het eind van de regel is ook te verdedigen.

LETTERLIJK EN FIGUURLIJK

Niet pluis

? Als er iets niet in orde is, of als het ergens onveilig of eng is, kun je zeggen: 'Er is iets niet pluis' of 'Het is daar niet pluis.' Waar komt die uitdrukking vandaan?

Het woord *pluis* betekende oorspronkelijk 'zuiver, schoon'. Het is afgeleid van het werkwoord *pluizen* in de betekenis 'schoonmaken, gladstrijken'. Dat woord sloeg aanvankelijk op vogels die met hun snavel hun veren (oftewel 'hun pluis', zoals dat vroeger heette) gladstroken en schoonmaakten. Andere oude betekenissen van *pluis* zijn 'vers, onbedorven' (bijvoorbeeld van vis), 'gezond', 'betrouwbaar' en 'zuiver in de leer'. Uit een combinatie van die betekenissen is *niet pluis* zijn voortgekomen.

In de zestiende en zeventiende eeuw was *pluis* nog een tamelijk gangbaar woord. In het *Woordenboek der Nederlandse Taal* (WNT) staat bijvoorbeeld het volgende citaat uit 1668: "Ik ben niet sinlijk in mijn huys, Maer hebb' mijn werk graag net en pluys", oftewel: "Ik ben niet zo proper in mijn huis, maar heb mijn werk graag net en schoon." *Pluis* kon ook een bijwoord zijn, zo blijkt uit dit citaat uit 1683: "dat het onder u lieden soo pluis toe ging" (= 'dat het er bij u netjes/fatsoenlijk aan toeling').

Als gewoon woord is *pluis* al geruime tijd verouderd. Het komt nu alleen nog voor in de uitdrukking *niet pluis zijn*, die inmiddels ook alweer enkele eeuwen bestaat. In een enkel geval kan *niet* ook worden weggelaten, bijvoorbeeld in een vraag als 'Weet je wel zeker dat het daar pluis is?'

Pluis betekende ooit 'schoon'.

Sturen/versturen

? 'We zullen de bestelling naar uw huisadres versturen.' Is *versturen* hier juist, of is *sturen* beter?

Het is in dit geval allebei mogelijk; voor veel mensen zal *sturen* net iets gewoner klinken.

Het verschil tussen *sturen* en *versturen* is klein, maar vaak klinkt het ene woord beter dan het andere. Als het bijvoorbeeld gaat om een zin waarin de ontvanger genoemd wordt, is *sturen* wat gewoner: 'Iris

stuurde elke week een brief aan haar tante.' Dat geldt ook als er een adres wordt genoemd, zoals in de zin die hierboven in de vraag staat.

Versturen ligt qua betekenis wat dichter in de buurt van *wegsturen*: de nadruk ligt meer op het begin van de weg die moet worden afgelegd, en minder op het eindresultaat. Daarom klinkt 'Heb je die boeken al verstuurd?' (net als 'Heb je die boeken al weggestuurd?') in de meeste gevallen logischer dan 'Heb je die boeken al gestuurd?'

Afbreking koeien en pauwen

? Hoe breek je de woorden *koeien* en *pauwen* af aan het eind van de regel?

! In *koeien* komt het afbreekstreepje na de *i*: *koei-en*.
■ *Pauwen* wordt afgebroken na de *u*: *pau-wen*.

Volgens de spellingregels voor het afbreken gaan er zo veel mogelijk medeklinkers mee naar de volgende regel – dat wil zeggen: zo veel medeklinkers als er aan het begin van een lettergreep kunnen worden uitgesproken. Zo wordt *ambten* afgebroken als *amb-ten* en niet als *am-bten*, omdat er in dat laatste geval *bt* aan het begin van een lettergreep zou staan, en dat is in het Nederlands niet mogelijk. Een *w* die voor een klinker staat, kan wel prima mee naar de volgende lettergreep; daarom is het bijvoorbeeld *vermur-wen*, *pauwen* en *leeu-wen*. Een *w* voor een medeklinker gaat niet mee naar de volgende lettergreep: *benauw-de*.

De *i* in *koeien* wordt weliswaar uitgesproken als 'j', maar geldt niet als medeklinker; de lettercombinatie *oei* is een tweeklank, die niet gescheiden mag worden door een afbreekstreepje – vandaar de afbreking *koei-en*. Dit geldt ook voor andere klinkercombinaties die op zo'n *i* eindigen, zoals *ooi* en *aai*: *glooi-ing*, *zwaai-en*.

Foto: Raymond Noé

Twee 'koe-ien' of 'koei-en'?

Er()naar()toe

? Wat is juist: 'René is er naar toe gereden', 'René is ernaar toe gereden', 'René is er naartoe gereden' of 'René is ernaartoe gereden'?

! De juiste schrijfwijze is 'René is ernaartoe gereden.'
■ Het gaat hier niet om het werkwoord *toerijden*, maar om *rijden*; vandaar de spatie voor *gereden*.

De woorden *naar* en *toe* komen vaak in één zin voor, veelal rondom een combinatie met een zelfstandig naamwoord of een persoonlijk voornaamwoord: 'Hij fietst naar zijn moeder toe', 'Ik loop naar hem toe', 'We rijden eerst naar Breda toe.' De combinatie van *naar* en *toe* en alle woorden die daartussen staan ('naar zijn moeder toe', 'naar hem toe', enz.), fungeert als één zinsdeel: een bepaling die een richting aangeeft. Als er na *toe* een werk-

woordsvorm staat, maakt deze geen deel uit van dat zinsdeel en komt er een spatie voor: 'Hij is naar zijn moeder toe gefietst', 'Zullen we eerst naar Breda toe rijden?'

Daarnaast kan *naar + toe* worden voorafgegaan door *er*, *daar* of *hier*. Ook dan komt het werkwoord niet aan *toe* vast. Wél wordt de combinatie *er/daar/hier + naar + toe* aaneengeschreven: 'Hij fietst ernaar toe', 'Ik ben hiernaartoe gelopen', 'Zullen we eerst daarnaartoe rijden?' Als na *er/hier/daar* eerst een ander woord volgt, blijft *naartoe* één geheel: 'Hij fietst er elke dag naartoe', 'Ik ben hier helemaal naartoe gelopen.'

MEER TAALADVIES?

Direct antwoord op een taalvraag? De Taaladviesdienst is elke werkdag van 9.30 tot 12.30 uur bereikbaar op 0900 - 345 45 85 (zie ook het colofon). Op onze website worden bovendien ruim 2000 taal-kwesties behandeld: www.onzetaal.nl/taaladvies.

Voor spellingkwesties kunt u sinds kort ook terecht op onze nieuwe spellingwebsite: www.spellingsite.nu. Daar is de spelling van vele tienduizenden woorden en namen te vinden, met bij elk woord uitleg over het hoe en waarom daarvan.

Test

A. Test uw spellingkennis

1. a. act-de-présence
b. acte-de-présence
c. acte de présence
2. a. pgb'ers
b. pgb-er's
c. pgb-ers
3. a. plasing
b. plasering
c. plaatsering

B. Vergroot uw woordenschat

1. *arcadia*
a. boog
b. lieflijk oord
c. traliwerk
2. *artificieel*
a. duidelijk uitkomend
b. kunstmatig
c. kunstzinnig
3. *dabben*
a. graven
b. neuriën
c. twijfelen

C. Zoek de fouten

1. De debiteur was onvermurfbaar: hij eiste precies op de afgesproken datum de korte termijnlening van tweeduizend drie-en-twintig euro en drie cent terug.
2. Zijn schoonzoon, die nog altijd blud was en in de pinarie zat, moest prompt een nieuwe lening afsluiten om zijn eerste te kunnen betalen.

D. Extra

Hoe heet dit koekje: religieuze, vanillebaton, petitfour of madeleine?

Foto: Wikimedia

De antwoorden vindt u op bladzijde 363 van dit nummer.

KORTE TAALTIPS

Op/in het stadhuis 'We trouwen op het stadhuis' is het gewoonst, maar 'in het stadhuis' kan ook. >> onzetaal.nl/stadhuis

Werk()gerelateerd *Werkgerelateerd*, *computergestuurd*, *praktijkgericht*, *internetgebaseerd*: dit soort woordcombinaties schrijven we aaneen. >> onzetaal.nl/werkgerelateerd

(Niet) hopen dat (niet) 'Ik hoop niet dat het regent' en 'Ik hoop dat het niet regent' betekenen in de praktijk hetzelfde. >> onzetaal.nl/niethopen

Taal als samenspel van de zintuigen

Dyslexie, kleuren zien in letters, woorden begrijpen die je nooit eerder gehoord hebt ... tot nu toe zag de taalkunde al die fenomenen als losse verschijnselen. Het Groot Nationaal Onderzoek brengt ze met elkaar in verband.

MARK DINGEMANSE

MAX PLANCK INSTITUUT VOOR PSYCHOLINGUISTIEK

TESSA VAN LEEUWEN

DONDERS INSTITUUT, RADBOUD UNIVERSITEIT

Helemaal aan het begin van *Lolita* schrijft Nabokov: “Lo-lie-ta: de tongpunt daalt drie treden het gehemelte af en tikt bij drie tegen de tanden. Lo. Lie. Ta.” De subtiele tongbewegingen die nodig zijn om de naam te vormen, worden bijna vanzelfsprekend verbonden met de zinnelijkheid van *Lolita*.

Zulke zinspelingen komen vaker voor in Nabokovs werk, misschien wel omdat hij een synestheet was: iemand bij wie de zintuiglijke waarnemingen soms door elkaar lopen. Letters en klanken hadden bijvoorbeeld kleuren voor hem: een *a* had de warme tint van verweerd hout, de *v* was lichtroze, en de *n* grijs-gelig.

Revolutie

Slechts een minderheid van ons heeft synesthesie: het gaat om ongeveer een op de twintig mensen. Toch werken de zintuigen ook bij de overige negentien in veel opzichten wonderwel samen.

Neem het verwerken van spraak. Daarbij speelt niet alleen het gehoor, maar ook het zicht een belangrijke rol. Dat werd min of meer bij toeval ontdekt door de psycholoog McGurk en zijn assistent MacDonald, die eind jaren zeventig onderzoek deden naar hoe kinderen spraak verwerken. Ze lieten de klank *baba* monteren onder een video waarop iemand *gaga* zei om te kijken of kinderen voorrang zouden geven aan klank of beeld, maar ontdekten tot hun verbazing dat ze allebei *dada* hoorden als ze de video bekeken. Als ze hun ogen dichtdeden,

hoorden ze meteen weer *baba*. Hun waarneming van de klank werd dus direct beïnvloed door het beeld: het brein voegde ongemerkt de conflicterende informatiestromen samen en streek ze glad tot de beste gok, *dada*.

Deze ontdekking – nu algemeen bekend als het ‘McGurk-effect’ – leidde tot een revolutie in de psycholinguïstiek: taalverwerking was tot dan toe behandeld als de verwerking van een geluidsstroom, maar bleek nu te gaan om een complexe en razendsnelle integratie van spraakklanken en lipbewegingen.

Geronde lippen

En dat is nog maar de eerste stap. Als we dankzij die samenvoeging van beeld en geluid eenmaal woorden beginnen te herkennen, moet ons brein daar betekenissen bij zoeken. Hoe kom je van klank naar betekenis? Taalkundigen hebben dit proces altijd gezien als iets willekeurigs. Het verband tussen klank

We legden Nederlandse proefpersonen Japanse woorden voor waarvan de klank iets van de betekenis verraadt.

en betekenis is niet meer dan een sociale conventie, dus een hond had net zo goed ‘kat’ kunnen heten en andersom.

Maar is dat echt zo? We besloten Nederlandse proefpersonen Japanse woorden voor te leggen als *boekoeboekoe* (‘mollig’) en *kirakira* (‘flonkerend’). Japanners beschouwen die woorden als ‘ideofonen’: woorden waarvan de klank iets van de betekenis verraadt. En inderdaad, in beide woorden kun je een soort zintuiglijke analogie vinden: de geronde lippen en de grootte van de mondholte bij *boekoeboekoe* passen goed bij een ‘grote’ betekenis als ‘mollig’, en ook tussen de afwisselende klinkers in *kirakira* en de betekenis van ‘flonkeren’ is een overeenkomst te zien.

Gewone stervelingen

Boe-koe-boe-koe. Ki-ra-ki-ra. Nabokov zou vast wel raad weten met dat soort klanksymboliek. Maar hoe zit het bij gewone stervelingen? Om die vraag te beantwoorden hebben we met behulp van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) en de omroep NTR het ‘Groot Nationaal Onderzoek’ opgezet. Al ruim 15.000 deelnemers hebben online allerlei korte testen uitgevoerd waarin ze letters met kleuren associëren en klanken met vormen en betekenissen. Bijvoorbeeld: aan wat voor kleur denk je bij de letter *a*? Betekent het Japanse woord *korokoro* ‘rollend’ of ‘zwevend’?

Wat kiezen Nederlandstaligen bij *korokoro*? Volgens onze gegevens kiest maar liefst 84% van de deelnemers voor ‘rollend’, en dat is inderdaad de juiste betekenis. Ook *kirakira* hebben we getest (‘dof’ of ‘flonkerend?’): 83% gaat voor ‘flonkerend’. Het allersterkst is de associatie van *boekoeboekoe* (‘mollig’ of ‘slank?’). 97% kiest terecht voor ‘mollig’.

De gemiddelde score van ruim 4000 deelnemers aan de Japanse test ligt op ongeveer 74%. Als mensen echt geen idee zouden hebben, zou dat rond de 50% moeten liggen. Iedereen kent dus een beetje Japans! Beter gezegd: we delen allemaal bepaalde intuïties voor het verbinden van klank en betekenis, en die intuïties schijnen soms door in taal.

Gesmeerder

Het mooie van zo’n groot onderzoek is dat we testen onderling kunnen vergelijken. Zo kunnen we synestheten identificeren aan de hand van hun letter-kleur-associaties, en dan kijken hoe zij het doen in de Japanse test. En wat blijkt? Ze scoren consequent beter dan de rest. Het lijkt wel of het samenspel van de zintuigen bij hen net iets gesmeerder verloopt.

Eerder deden we aan het Max Planck Instituut een vergelijkbare test, waarbij we ook keken naar het verband met dyslexie. We vroegen mensen met én zonder dyslexie om een simpele taak te doen waarin ze een woord als *boeba* hoorden en een keus moesten maken tussen een vorm die meer rond was of juist meer hoekig. Alle deelnemers koppelden *boeba*-achtige woorden vaker aan ronde vormen dan aan hoekige – maar de mensen met dyslexie maakten die associatie significant minder vaak. Op het eerste gezicht is dat lastig te verklaren. We lieten de woorden immers horen; ze waren niet uitgeschreven, dus het ging niet om het leesprobleem waaraan we vaak denken bij dyslexie.

Het probleem lijkt dieper te liggen: alsof het samenspel van de zintuigen bij dyslexie net wat minder automatisch verloopt. En dat lijkt inderdaad het geval. Zo werd recent bekend dat ook het McGurk-effect minder sterk lijkt te zijn bij jonge mensen die dyslexie hebben.

Curieuze vermenging

Het Groot Nationaal Onderzoek brengt een aantal zaken samen die tot nu toe in de wetenschap vaak zijn gezien als losse problemen: klanksymboliek als een eigenschap van exotische talen, synesthesie als een curieuze vermenging van de zintuigen, en dyslexie als een probleem met lezen. Door deze zaken integraal te bestuderen bij een groot aantal mensen, en met een heel arsenaal aan testen, krijgen we een beter zicht op de rode draad die ze allemaal verbindt: het samenspel van de zintuigen. Bij sommige mensen werken verschillende zintuiglijke ervaringen automatisch en veelvuldig met elkaar samen, terwijl dat bij anderen juist wat moeizamer gaat, en tussen die twee uitersten zit een heel grote groep mensen waarbij de zintuigen ‘gewoon’ samenwerken. En ‘gewoon’, dat is in dit geval best bijzonder, van de versmelting van klank en beeld in het McGurk-effect tot onze intuïties over Japanse ideofonen. In ieder van ons schuilt een Nabokov. <

Meer informatie over het Groot Nationaal Onderzoek, dat Mark Dingemans en Tessa van Leeuwen samen leiden, is te vinden op <http://gno.mpi.nl>.

Het overlijden van Drs. P, op 95-jarige leeftijd, leidde deze zomer tot veel bewonderende reacties. Aan het eind van het jaar kijkt Pieter Nieuwint nog eens terug op het werk van deze taalvirtuoos.

PIETER NIEUWINT

“Haar tierenheid was goeder en haar moedigheid was lank”

Ode aan tovenaar Drs. P

In het juli/augustusnummer van *Onze Taal* werd Drs. P door Rutger Kiezebrink herdacht. Dat was een terechte, snelle reactie op het overlijden (op 13 juni) van een van de grootste grootmeesters die zich met onze taal hebben beziggehouden. Drs. P, pseudoniem van Heinz Polzer, was een taalvirtuoos en een van de origineelste Nederlandse tekstschrijvers. Tot zover geen nieuws. In zijn inleiding bij *Toenemend feestgedruis* (Nijgh & Van Ditmar, 2004) schreef Cees van der Pluijm al: “hij is geen dichter, een plezierdichter hooguit, maar bovenal een technicus die onze taal tot in de finesses beheerst.” En als Rutger Kiezebrink schrijft dat zijn liedjes zo bekend zijn geworden “dankzij de goed in het gehoor liggende melodieën en de geestige teksten”, heeft hij natuurlijk gelijk – al is het goed om erbij te zeggen dat Drs. P ook die melodieën zelf componeerde en dus als singer-songwriter (wat zou hij van die benaming gevonden hebben?) bij uitstek in staat was om tekst en melodie naadloos op elkaar aan te laten sluiten.

Het Rijmschap

Ik kom graag nog een keer op hem terug, al was het alleen maar om even stil te kunnen staan bij zijn bijdragen aan *Onze Taal*, in de jaren 1980-1984. Samen met Ivo de Wijs verzorgde hij toen de rubriek ‘Het Rijmschap’, waarin het bijvoorbeeld ging om on-

berijmbaar geachte woorden als *tuinder*, *heup* en *Weesp*. Dit waren zijn oplossingen:

- ‘Ze zuin verscheunen, ja – Godlof, ze zuin d’r ...’
De oude Garmt, een regionale tuinder
Hield koesterend het liedboek in de hand
En staarde diepbewogen naar de uinder
- Zij kust me overal ... Mijn rechterheup
Raakt meer en meer beschilderd met makeup
- De ware Viking gordde nooit zijn slagzwaard
aan de heup
Dan na het eten van een portie knäckebröd
met ströp
- ‘Een gifslang beet mij ... in de heup ...
Zij is verdwe...nen in ... het ... kreup...’
- Daar zat ze, met een fles goedkope sherry naast
haar heup
Ze kende noch moraal noch werkwoordsvormen
als ze zeup
- ‘Ik garandeer u’, zei een arts in Weesp
‘Dap mepperpijp uw straaqgebrek geneesp’

U ziet het: geen zee ging de doctorandus te hoog als er gerijmd moest worden. En dat gebeurde nogal eens. Ik ken geen dichter of liedjesschrijver die de mogelijkheden van rijm dwang zó wist uit te buiten als Drs. P. Hij wilde eens een lied maken over drank waarin alle regels rijmen op *ank*, en besloot drie

coupletten te schrijven van acht regels elk, met één vaste slotregel die uiteraard op *drank* eindigde, zodat hij in totaal 21 rijmen op *ank* nodig had (natuurlijk mag een rijmuitgang slechts eenmaal gebruikt worden: als *bank* gebruikt is, mag *atabank* niet meer). In het *Nederlands rijmwoordenboek* van Jaap Bakker komen slechts vijftien eenlettergrepige woorden op *ank* voor, en geen van de meerlettergrepige voegt een nieuwe, aan de rijmklank voorafgaande, medeklinker toe. Waar haalde de dichter de ontbrekende rijmen vandaan? Wel, de hoofdpersoon van het eerste couplet noemde hij Ank, haar vriend Hank, en ook het dorp Wildervank kreeg een rol toebedeeld, maar dan kwam hij er nog vier te kort. Ziehier hoe Drs. P zich eruit redde:

Haar tierenheid was goeder en haar moedigheid
was lank

(eerste couplet, regel 4)

Een vlieg lijdt soms aan kanker maar een vlieger
heeft geen kank

(tweede couplet, r. 6)

Een panter is vaak pienter maar een pienk is
nooit eens pank

(idem, r. 7)

Ik wiegel en ik waggel en ik zwijmel en ik zwank

(derde couplet, r. 3)

En uit mijn geelkat komt nog slechts een
kloeierige brank

(idem, r. 7)

Uiteraard heeft de dichter het woord *klank* nog niet gebruikt! Bij wijze van uitsmijter volgt hier de regel waarin het rijmwoord het ‘gewone’ woord *sprank* is (derde couplet, regel 6):

Ik zie geen sprankje hoop meer, ja niet eens een
hoopje sprank

Natuurlijk is dit allemaal bijzonder knap, maar het is goed mogelijk om toch enige bedenkingen te koesteren bij dit soort trapezewerk. Ik heb weleens een voorstelling van de doctorandus meegemaakt waarin hij zó vaak de rijm dwang tot duizelingwekkende hoogte wist te verheffen dat ik dacht: ja, nou weet ik wel dat hij dat kunstje kent. Nu liever maar weer eens een lied waarin het eerder om de inhoud draait dan om de vorm.

Grootmeesterleuk

Maar Drs. P werd gaandeweg nu eenmaal steeds sterker geobsedeerd door de vorm. Al in de jaren van ‘Het Rijmschap’ was er onenigheid over de vraag of je *klanten* mocht laten rijmen op *tante*. Drs. P vond van niet, Ivo de Wijs van wel. Drs. P vond dat die eind-*n* uitgesproken moest worden en dat het oog toch ook wat wilde, Ivo dat rijm nu eenmaal een gehoor- en geen spellingkwestie is.

Die vorm-obsessie van de doctorandus uitte zich ook in het flinke aantal versvormen dat hij in Nederland geïntroduceerd heeft. Sommige daarvan sloegen aan (het ollekeballeke), andere niet of nauwelijks (groeï- en slinkrijm, stel & sprong – als u niet weet wat die vormen behelzen, dan is daarmee de juistheid van de stelling aangetoond).

Hoe dan ook, de voornaamste reden voor Drs. P’s niet aflatende populariteit blijft natuurlijk zijn humor. Ik moet de neiging om erop los te gaan citeren onderdrukken, maar enige citaten mogen hier niet ontbreken. Zijn lied ‘Moedertje’, indertijd gezongen door Gerard Cox en Frans Halsema, begint met de volgende onsterfelijke regels:

Prinses Victoria werd geboren
In achttienhonderdnegentien
De zijkant van de Eiffeltoren
Is van opzij het best te zien

Dit is volgens mij niet zómaar leuk, dit is, om een woordspeling van Kees van Kooten te lenen, grootmeesterleuk. Wat Drs. P ook graag mocht doen, was de beginregel(s) van een bekend gedicht op geheel eigen wijze afmaken (voor de jeugdige lezers: de eerste twee regels hieronder zijn van Willem Kloos, 1859-1938):

Ik ben een God in ’t diepst van mijn gedachten
En zit in ’t binnenst van mijn ziel ten troon
Maar verder ben ik helemaal gewoon
Met haaruitval en spijsverteringsklachten

Het zal niemand verbazen dat Drs. P een hekel had aan versvormen die geen eisen stellen aan het rijm.

Uw favoriete Drs. P-tekst

Toen we op de Facebook-pagina van Onze Taal vroegen naar de mooiste teksten van Drs. P, werd uit het lied ‘Dodenrit’ zo’n beetje iedere regel wel door iemand geciteerd (“Trojka hier, trojka daar, twee halfom en één tartaar”).

Maar de grote favorieten van de Facebook-volgers waren toch wel deze drie vondsten:

- En als de pont zo lang was als de breedte van
de stroom,
dan kon hij blijven liggen, zei me laatst een
econoom
- Sikkels klinken
Sikkels blinken
Ruisend valt het graan
Als je iemand weg ziet hinken
Heeft hij ’t fout gedaan
- Begin eens bijvoorbeeld met twaalf lettergrepen
Vervolg dan met elf, en met tien enzovoort
Het is met zulke schrandere knepen
Dat de vakman de lezer bekoort
Telkens zo’n syllabe minder
Veredelt het metrum niet
Daarin zit de hinder
Zoals u wel ziet
Nu nog ’n paar
Doch meteen
Zo maar
Een
!

“De schrijver bloost, nu hij signeren mag voor Joost”

Enkele Facebook-volgers herinnerden zich de persoonlijke rijmen waarvan Drs. P zijn boeken voorzag tijdens signeursessies:

- Och kijk eens hoe de schrijver bloost,
Nu hij signeren mag voor Joost
- O graag ging ik een keer genoegelijk op pad, ja
Maar hier zit ik gewoon terneer en ik signeer voor Nadja
- Veel liever dan voor President Sukarno
Schrijf ik voor Lia en voor Peter-Arno

Eén zo'n versvorm is de haiku. De doctorandus was niet te beroerd om zich er toch aan te wagen:

De wrede haiku
Vraag haar om wat melk, en zap!
Je bent een arm kwijt

En ten slotte is er nog de 'clerihew', een versvorm die geen hoge eisen stelt aan rijm of metrum, maar die door Drs. P met hartstocht beoefend werd. Het gaat om een vierregelig gedichtje over een bekend

persoon, met als rijmschema *aabb*, en een geheel vrij metrum:

Sint-Franciscus

Richtte het woord tot een hibiscus

Die opmerkte: 'Ik ben geen dier, hoor, ik ben een plant

Maar spreekt u verder, het is heel interessant'

Drs. P is, zoals hij deze zomer in zijn eigenhandig geschreven overlijdensadvertentie meedeelde, "niet meer in beeld", maar zijn werk gelukkig wel. Bijvoorbeeld het boven al genoemde *Toenemend feestgedruis*: een verrukkelijke verzameling van zijn beste gedichten en prozateksten. En *Tante Constance en Tante Mathilde* (Nijgh & Van Ditmar, 1999): een must voor iedereen die de liedjes van Drs. P tot in lengte van dagen wil blijven herlezen. Het werd samengesteld en ingeleid door Ivo de Wijs, die bij de herdenkingsbijeenkomst (op 18 juni) ter gelegenheid van het overlijden van Drs. P zichzelf een tovenaars-leerling noemde. Waarvan akte. <

Pieter Nieuwint is cabaretier, zanger en tekstschrijver; hij was pianist van het Kabaret Ivo de Wijs (1965-1979), dat vele teksten van Drs. P heeft uitgevoerd.

Trends, neologismen, jongerentaal – Ype Driessen houdt iedere maand in *Onze Taal* de vinger aan de pols in zijn fotostrip 'Ype'.

Ype

fototrips.nl

Erik van der Spek buigt zich maandelijks over beeldspraak die de tijdgeest vangt – en soms zelfs ook bepaalt.

Schuttersputje

“Nationale schuttersputjes helpen niet”, schreef Eurocommissaris Frans Timmermans onlangs op zijn Facebook-pagina. Anders dan je bij zulke schietkuilen zou kunnen denken, had Timmermans het niet over de Nederlandse defensie-infrastructuur. Hij wilde duidelijk maken dat Europese samenwerking een noodzaak is bij de vluchtelingencrisis: “Leiders moeten thuis durven vertellen dat we het ieder voor zich niet opgelost krijgen.”

Schrijvers en politici spreken over schuttersputjes als de stellingen (ook al een militaire metafoer) in het debat worden ingenomen. “Omroepen graven alvast schuttersputjes”, staat boven een stuk over de herschikking van Nederland 1, 2 en 3. Het is meestal de ander die een schuttersputje nodig heeft; je leest nooit: ‘Kom, ik ga mijn schuttersputje maar weer eens opzoeken.’ Wel wordt de tegenstander vaak uitgenodigd om zijn schuttersputje te verlaten: “Politici, kom uit de schuttersputjes!”, schrijft de Vereniging Hogescholen.

Waarom zijn schuttersputjes zo populair? Ze maken deel uit van de conceptuele metaforen ‘politiek is oorlog’ en ‘argumentatie is oorlog’. Oorlog is een krachtig vergelijkingsobject omdat het zo veel beelden en emoties oproept. Sommige artikelen lezen dan ook als een verslag van een veldslag. Onder de kop ‘Lijsttrekkers in de schuttersputjes’ volgt in het *Algemeen Dagblad* onder meer de passage “(...) in Den Haag (is) de strijd om de kiezer losgebarsten. De kandidaat-lijsttrekkers van de grootste partijen zijn begonnen met de eerste beschietingen.”

Het grappige is dat het schuttersputje in militair opzicht een overblijfsel uit het verleden is. In deze tijd van slimme raketten en onzichtbare drones is het schuttersputje net zo relevant als, laten we zeggen, de hellebaard en de maliënkolder. Dat droeve lot deelt het schuttersputje met de loopgraaf, die we ook veel in debatten zien terugkomen. Maar deze trotse termen uit ons militaire verleden krijgen wel een tweede leven als metafoer. Toch iets om dankbaar voor te zijn.

ERIK VAN DER SPEK

Mariniersmuseum, Rotterdam

Marinier in een schuttersput, circa 1950.

Relatiestatus

Zeg ...
 - Hmm?
 - Wat Sandra vandaag vertelde, op het werk. Echt niet te geloven.
 - O?
 - Het was echt spooky.
 - O?
 - Ja, dat je denkt: whoa, fuck my life, dit gebeurt niet echt.
 - Maar wat dan?
 - Nou, een of andere Tijmen, die had iets geshared op Twitter, een of andere meme, en dat had ze geliket.
 - Op Twitter kun je ook liken?
 - Ja nee, ze had het geretweet geloof ik, of gefavorit, dat is eigenlijk ook een soort liken. En nu hebben ze dat dus veranderd, dat je iets kunt harten.
 - Harten?
 - Ja, ik hartje New York, ik hartje Amsterdam, weet je wel?
 - O ja.
 - Anyway, dus zij liket die meme van die Tijmen. Gaat die Tijmen haar volgen.
 - Oké. Da's toch normaal?
 - Op zich wel. Maar toen. Begint hij van ‘Waarom volg je me niet terug?’ ‘Nou,’ zegt Sandra, ‘dat hoeft toch niet? Het was toch geen F4F?’
 - F4F?
 - Follow for follow. Nee, zegt hij, maar ik wil je dm'en en dat kan alleen als je me followt. Dus zij followt hem, dm't hij haar: ‘Ik vind je leuk, zullen we iets afspreken?’ Daar heeft Sandra dus helemaal geen zin in ... Dus ze ontvolgt hem weer. Begint hij haar de hele tijd te mentionen, dus oké, ze blockt hem.

Is het even stil, krijgt ze intussen een LinkedIn-verzoek van een collegaatje. Zij bevestigt, ze krijgt een berichtje, en wat blijkt? Van hem!

- O jee, wat een gluiperd.
 - Creepy, toch?! Dus zij hem weer disconnecten. Begint-ie haar te porren op Facebook! En te taggen in allerlei foto's. Krijgt ze de hele tijd pop-ups. Dus zij alles locken en blokken en ontvrienden en ontvolgen en disconnecten en harassment reporten en al die shizzle, maar telkens duikt hij weer ergens anders op! Heeft-ie een fake Instagram-account aangemaakt onder haar naam!

- Die gast is gek!
 - Hij pingt haar, hij appt haar, hij textt haar, hij messaget haar, hij skypeet haar, hij facetimeet haar, hij dm't haar, hij spamt haar, hij trolt haar ...
 - Dat is gewoon stalking!
 - Precies. En wat denk je, afgelopen maandag? Belde-ie bij d'r aan!

- Wacht even, aanbellen, is dat een soort pingen? Foursquare? Pinterest? Dat kun je toch uitzetten? Kon ze 'm niet wegklikken?

- Nee joh, IRL! Hij stond bij d'r op de stoep! Fysiek!
 - O shit. En toen?
 - Nou, in het echt is-ie eigenlijk heel leuk, zei Sandra, dus nu hebben ze verkering. Maar nu moet ze met hem trouwen en haar hele leven bij hem blijven.

- O, waarom?
 - Hij heeft een seksfilmpje gemaakt, en ze is bang voor wraakporno.

JAN KUITENBROUWER

Gemor over Taalunie, lof voor

Het taalnieuws van 2015

Waarover ging het taalnieuws dit jaar in de media? Over Engels in het Nederlands, Belgisch-Nederlandse woorden, en natuurlijk over de nieuwe spellinggidsen en de nieuwe Van Dale. Maar de meeste aandacht ging toch naar de Taalunie-bezuinigingen op het onderwijs Nederlands in het buitenland. Het taaljaar 2015 in vogelvlucht.

REDACTIE ONZE TAAL

Illustratie: Hein de Kort

Bezuinigingen op lessen Nederlands in het buitenland

Het komt niet vaak voor dat een grote landelijke krant opent met een taalkwestie, maar op 9 juni dit jaar gebeurde het wél. Onder de kop 'Taalunie dreigt uiteen te vallen' berichtten *de Volkskrant* en *De Morgen* op de voorpagina over "een hevige richtingsstrijd" binnen de Nederlandse Taalunie, het overheidsorgaan dat in Nederland, Vlaanderen en Suriname het taalbeleid bepaalt en uitvoert. De nadruk zou bij de Taalunie te veel liggen op pr, en te weinig op het inhoudelijke werk. Hoewel de kranten naderhand erkenden de zaken wat al te stellig te hebben gebracht, was er dit jaar wel degelijk veel gemor over het beleid van de Taalunie.

Die kritiek richtte zich vooral op het besluit om te bezuinigen op de neerlandistiek in het buitenland. Aan buitenlandse universiteiten geven honderden docenten lessen Nederlands; voor hun werk krijgen zij een financiële aanvulling vanuit Nederland, die nodig is om hun kosten te dekken. Die aanvulling zou verdwijnen, net als de zomercursussen in Nederland en Vlaanderen voor buitenlandse studenten Nederlands. Ook het Erasmus Taalcentrum in Jakarta zou eraan moeten geloven. Eind april uitten zo'n 175 universiteitsmedewerkers in binnen- en buiten-

land hun zorgen over deze ontwikkelingen in een ingezonden brief in *De Standaard* en *NRC Handelsblad*.

Deze zomer leek er een oplossing te zijn bereikt. Na overleg met de Internationale Vereniging voor Neerlandistiek (IVN, de belangenvereniging voor docenten Nederlands aan universiteiten over de hele wereld) werd bekendgemaakt dat de Taalunie een aantal van de gewraakte bezuinigingen deels terugdraait, en dat de Nederlandse overheid zorgt voor een doorstart van het Erasmus Taalcentrum.

Maar hiermee was de storm nog niet geluwd. In oktober meldde neerlandicus Jaap Grave vanuit Indonesië dat de doorstart van het Erasmus Taalcentrum heeft geleid tot het ontslag van 24 mensen, en tot het verdwijnen van allerlei taken. En in november haalde docent Arie Pos vanuit Portugal hard uit naar het compromis tussen de Taalunie en de IVN.

“De boodschap blijft: ‘Er komt geen euro bij.’”

Daarmee was, zo schreef hij in *Onze Taal*, “de ‘dialogo’ gered, maar de buitenlandse neerlandistiek nog lang niet”. Pos: “De bezuinigingen konden even ingeslikt lijken, maar de boodschap blijft: ‘Er komt geen euro bij.’” Hij vestigde zijn hoop op de Interparlementaire Commissie van de Taalunie, die bestaat uit Vlaamse en Nederlandse Kamerleden die het Taaluniebeleid kritisch volgen. Op 7 december komt die commissie bij elkaar.

Nieuwe spellinggidsen en Van Dale

Misschien wel het grootste nieuws rondom de presentatie van het nieuwe Groene Boekje in oktober: er was geen nieuws. Geen boze reacties op de spelling die wéér gewijzigd was, zoals in 1995. Ook geen boze reacties op de spelling die tóch veranderd was, ook al was beloofd van niet, zoals in 2005.

Was er dan niets anders? Jawel: er waren hedendaagse woorden aan de lijst toegevoegd, zoals *appen*, en het boek verscheen bij een andere uitgever. Niet de Sdu verzorgde de uitgave, maar Van Dale.

Datzelfde Van Dale kwam rond die tijd met een andere belangrijke uitgave: het grote, driedelige naslagwerk dat door de uitgever zelf tegenwoordig consequent de *Dikke Van Dale* wordt genoemd. Die zag er mooi uit, vonden velen. Het was in de woorden van Marc van Oostendorp op *Neder-L* “een object dat de liefhebber graag in huis wil hebben, niet om dingen in op te zoeken (want dat kun je natuurlijk beter online doen, of in de apps die Van Dale nu ook maakt), maar om te strelen”. Hoewel de dood van het papieren woordenboek al jarenlang voorspeld wordt, werden er binnen één maand na verschijning – wellicht mede dankzij dat fraaie uiterlijk – 19.000 exemplaren van verkocht.

En dan was er nóg een nieuw naslagwerk: de spellinggids van *Onze Taal*. Ooit was de onvrede over de officiële spellingwijzigingen aanleiding voor *Onze Taal* om een eigen woordenlijst te beginnen, waarin bijvoorbeeld niet alleen het officiële *kerkenraad* goedgekeurd werd, maar ook *kerkeraad*. Twee dingen waren duidelijk anders bij de nieuwe editie van deze spellinggids. Hij heette niet langer *Het Witte Boekje* – dat ook in naam stelling nam tegen het Groene Boekje – maar *Spellingwijzer Onze Taal*. En bij de lemma’s in het binnenwerk stonden niet meer de alternatieve spellingwijzen voorop, maar de officiële versies. Zoals Ewoud Sanders het misschien aardig samenvatte op *Neder-L*: “Eén oorlog is alvast voorbij: de spellingoorlog”. <

Dit jaar verder in het nieuws

januari

31 De Belgische krant *De Standaard* verspreidt onder zijn lezers *Hoe Vlaams mag uw Nederlands zijn?*, dat bekend zal worden als het ‘Gele Boekje’. Het beschrijft duizend Belgisch-Nederlandse woorden, die zijn voorzien van een duim omhoog (‘goedgekeurd’) of een duim omlaag (‘beter niet gebruiken’). Eind juni verschijnt een uitgebreide handelseditie: *Typisch Vlaams*.

februari

13 Studenten bezetten het Bungehuis in Amsterdam. Ze ageren tegen de plannen van de Universiteit van Amsterdam om te bezuinigen op de kleine talenstudies. Volgens de studenten doet het universiteitsbestuur te veel aan ‘rendementsdenken’, en luistert het te weinig naar hen en naar docenten. Nadat onderhandelingen op niets zijn uitgelopen, ontruimt de politie het pand. Een dag later bezetten de studenten het Maagdenhuis; deze bezetting zal enkele weken duren.

maart

24 De Tweede Kamer stemt voor een wetsvoorstel dat basisscholen de mogelijkheid geeft om maximaal 15 procent van hun lessen in het Engels, Frans of Duits te geven. Eind september keurt ook de Eerste Kamer het wetsvoorstel goed.

30 Aan de Universiteit Leiden begint de eerste taalkunde-MOOC (‘massive open online course’) ter wereld: *Miracles of Human Language*. Eerder deze maand is de Rijksuniversiteit Groningen begonnen met een MOOC voor anderstaligen: *Introduction to Dutch*.

april

8 Siri, de spraakassistent van Apple, beheert nu ook het Nederlands. iPad- en iPhone-gebruikers kunnen hun tablet of telefoon in het Nederlands opdrachten geven, bijvoorbeeld om iemand te bellen of iets op te zoeken.

mei

16 Arnoud Kuijpers wordt in het NPO Radio 1-programma *De Taalstaat* uitgeroepen tot beste leraar Nederlands van 2015. Kuijpers (27), die lesgeeft aan het Candea College in Duiwen, laat de Belgische leraren Jan de Jong uit Kapellen en Bert Zurings uit Vilvoorde achter zich.

juni

27 *NRC Handelsblad* publiceert het ‘Groot manifest der Nederlandse taal’. Het is ondertekend door schrijvers, hoogleraren en onderzoekers die zich zorgen maken over de verengelsing in het hoger onderwijs. Vorig jaar december hielden Amsterdamse universiteitsdocenten een soortgelijke actie.

augustus

6 Docenten van middelbare scholen op Curaçao klagen dat leerlingen de dupe worden van de taaldiscussie op het eiland. Leerlingen lopen achterstanden op doordat bijna alle basisscholen lesgeven in het Papiaments, terwijl de middelbare scholen vasthouden aan het Nederlands. Ook op Bonaire woedt een taaldiscussie; volgens de Fundashon Akademia Papiamentu zou daar het Papiaments de enige onderwijstaal moeten zijn. Nu krijgen leerlingen na groep 5 les in het Nederlands.

september

17 Drie Nijmeegse taalwetenschappers, onder wie Mark Dingemans, krijgen een Ig Nobelprijs. Deze prijs wordt elk jaar uitgereikt aan tien onderzoeken “die je eerst aan het lachen maken, en vervolgens aan het denken zetten”. Uit het bekroonde onderzoek blijkt onder andere dat *huh?* een universeel woord is dat overal ter wereld ongeveer hetzelfde klinkt.

oktober

1 Het Platform Onderwijs 2032 presenteert zijn voorlopige advies over de toekomst van het onderwijs. Een van de adviezen is om al in groep 1 te beginnen met Engelse les. Het leidt tot vaak felle discussies.

november

7 *Sjoemelsoftware* wordt op het Onze Taal-congres verkozen tot woord van het jaar. Meer dan de helft van de stemmers vindt dit het typerendste woord van 2015. Op de tweede plaats staat *vluhtelingencrisis*, op de derde *beefgebied*.

december

19 Tijdens de zesentwintigste editie van het Groot Dictee der Nederlandse Taal staat naast Philip Freriks niet Martine Tanghe, maar Freek Braeckman als Vlaamse presentator. Volgens een collega van Tanghe wilden de Nederlanders “eens iets anders” – een bericht dat veel ophef veroorzaakt in de Vlaamse media.

Het taaljaar 2015

Meningen van bekende taalgebruikers

	1. Wat is de belangrijkste gebeurtenis of trend van het afgelopen taaljaar?	2. Wat is het beste boek (of artikel of de beste website) over taal dat u dit jaar las of gebruikte?
 Foto: Li Shudi	Ype Driessen fotostripmaker	1. De opmars van emoji's. Ik betrap mezelf erop dat ik tegenwoordig ook in handgeschreven brieven soms emoji's gebruik. 2. Het eerste essay in de bundel <i>Vecht-memoires</i> van schrijver en <i>Groene Amsterdammer</i> -redacteur Joost de Vries, over ironie.
 Foto: Daniëlle van Coevorden / KRO	Lieve Joris schrijfster; opsteller Groot Dictee	1. Ik ben geen taalpurist, maar dat het onderscheid tussen <i>hen</i> en <i>hun</i> aan het verdwijnen is, spijt me. 2. 's Ochtends doe ik sinds kort vier taal-oefeningen via www.beterspellen.nl , heerlijk. Mijn hele familie doet inmiddels mee. Mijn niveau is 3F; ik maak fouten, maar steeds minder.
 Foto: Iris Vetter	Arnoud Kuijpers in <i>De Taalstaat</i> gekozen tot beste leraar Nederlands van 2015	1. Het woord <i>ziek</i> wordt gebruikt om iets te versterken, bijvoorbeeld <i>ziek mooi</i> . Voorheen werd zoiets met de meestvoorkomende ziekte bekrachtigd. Het woord <i>ziek</i> lijkt me geschikter. 2. <i>De alfabetweter</i> van Ronald Sniijders en Fedor van Eldijk. Leuk boekje met allerlei humoristische neologismen.
 Foto: Koen Broos	Theo Nijland tekstschrijver, cabaretier, winnaar Groenman-taalprijs	1. Het gebrek aan oorspronkelijke bewoordingen in de commentaren op de aanslagen in Parijs. Iedereen papegaait elkaar en dat alles wordt honderden keren herhaald. Murw makend. 2. <i>De Taalkalender</i> van Onze Taal. Dé scheurkalender voor op de wc. Even reflecteren en dan vast stiekem naar de volgende dag of zelfs de hele week kijken.
 Foto: Iris Vetter	Griet Op de Beeck schrijfster	1. Dat ook mensen ouder dan veertien in berichten een woord als <i>niet</i> opschrijven als 'ni'. 2. Het beste boek over taal is voor mij datgene wat ons weer eens toont wat taal vermag, zoals Connie Palmen bijvoorbeeld deed in <i>Jij zegt het</i> .
 Foto: Joost Joossen	Dave von Raven zanger-gitarist van The Kik	1. Het feit dat veel trendy woorden een Engelse (of beter gezegd Amerikaanse) oorsprong hebben. Jammer vind ik dat. 2. Mag het ook het leukste zijn? Ik las dit jaar <i>Opoe Herfst</i> , een collectie van lang vergeten woorden en uitdrukkingen ontstaan en gebruikt in Rotterdam, zoals <i>broek no bil</i> ('mager persoon') en <i>spatbordenfonds</i> ('sportfondsenbad').
 Foto: Joost Joossen	Lieven Vandenhoute radio- en televisiemaker	1. Het succes van <i>Bevergem</i> , een televisie-feuilleton in het West-Vlaams. Een primeur, want Vlaamse series in dialect waren tot nu toe altijd in het Brabants. Door de opmars van tussentaal in Vlaanderen krijgt dialect weer meer aandacht. 2. <i>Waarom in het Nederlands zoveel werkwoorden achter elkaar hebben kunnen blijven staan</i> , een onderzoek van Griet Coupé, die ermee promoveerde aan de Radboud Universiteit. Heel interessant gesprek daarover op Radio1, in <i>Nieuwe feiten</i> .
	Sylvia Witteman columniste <i>de Volkskrant</i>	1. De toenemende ver-Allerhandisering van de kranten, met al die vreselijke woordspelingen en flauwe alliteraties in de koppen. 2. <i>Onze Taal</i> , natuurlijk!

De belangrijkste gebeurtenis, het beste boek, het mooiste en het ergste woord – de redactie vroeg een aantal spraakmakende taalgebruikers wat hun het afgelopen jaar zoal opviel.

3. Wat is het ergste woord van 2015?

3. *Longread*.

3. Het gevecht tegen 'Ik heb zoiets van ...' is al lang gaande; de uitdrukking won in 2010 zelfs de Vaagtaalverkiezing, maar ze wil maar niet verdwijnen. Zoals de Belgische filosoof Etienne Vermeersch ooit zei: iets = niets.

3. *Selfiestick*.

3. *Helemaal*, in: *helemaal leuk* en *helemaal geweldig*, etcetera. Een opwaardering voor iets wat eigenlijk heel saai is, ontstaan in deze hysterische tijden van de totaalbeleving.

3. *Knallen*, in de betekenis van: 'alles geven'.

3. *Chillaxen*.

3. *Turteltaks*. Zo wordt in Vlaanderen een nieuwe energieheffing genoemd. Naar Annemie Turtelboom, Vlaams minister van energie. De beschuldiging zit al in de naam van de nieuwe heffing. Ik gruw van dat soort framing.

3. Ik aarzel tussen *viraal gaan*, *videotulen* en *gojibesshake*.

4. Wat is het mooiste woord van 2015?

4. *Festivalisering*.

4. Er zijn vast mooie woorden die me ontgaan zijn, maar *vergismoord* komt aardig in de buurt.

4. *Ollekebolleke*, een ode aan de man die taal ademde!

4. Het oude woord *spleen*. Lange tijd niet gehoord, maar opeens weer terug hier en daar. Betekent zoiets als 'lekker zwelgen in droefenis'.

4. Het mooiste bestaat natuurlijk niet, maar ik vond *sukkelseks*, vers in Van Dale, wel mooi, ook omdat er daar veel van wordt bedreven, volgens mij.

4. *Beefgebied*. Duidelijk, Nederlands woord.

4. *Eigenheimer* is helemaal geen nieuw woord, maar het blijft heel mooi.

4. Ik aarzel tussen *samaritaanmasturbatie*, *quinoakut*, *pandaporno*, *kliktivisme* en *seksrabbijn*.

5. Wie was dit jaar de beste taalgebruiker?

5. Ik sta ieder jaar weer versteld van het taalgevoel van Peter van Straaten.

5. Het is altijd weer een plezier te luisteren naar Adriaan van Dis en naar Tom Lanoye. Zij spreken allebei ook Afrikaans, een taal die soms door hun Nederlands heen lijkt te schemeren.

5. Glenn de Randamie, beter bekend als rapper Typhoon, die poëzie en filosofie samenbrengt in muziek: "Voorbij het punt van lezen, is het de kunst van leven."

5. Menno Steketee, de in november overleden defensiespecialist (voor onder andere *NRC Handelsblad*), visfanaat, culinair columnist en schrijver van het onlangs verschenen *De minireuzenmierener*, over bijzondere dieren.

5. Ik zat onlangs naar Adriaan van Dis te kijken, en was weer Belgisch blij verrast over zijn heerlijk beschaafde, geestige eloquentie.

5. Loes en Renée Wijnhoven van Clean Pete.

5. Dit jaar heb ik Nico Dijkshoorn als radiomaker leren kennen, in zijn middagjournaals voor *Nieuwe feiten*. Te herbeluisteren via radio1.be. Meesterlijk.

5. Mijn iPhone. Eindelijk kun je hem in het Nederlands een bericht dicteren! En spelfouten maakt hij nooit.

In de rubriek
'Woordsprong'
maandelijks aandacht voor de
oorsprong van
allerlei woorden.

Amazone

Een amazone is volgens de grote Van Dale een “kloeke, vooral strijdbare vrouw” of een “vrouw die (vlug en sierlijk) te paard rijdt”. Ook een rivier in Zuid-Amerika draagt de naam Amazone, evenals een papegaaiengeslacht. En dan is er nog de webshop Amazon.com. Hoe is het mogelijk dat één woord zulke uiteenlopende betekenissen heeft aangenomen?

De oorsprong van *amazone* ligt in de Klassieke Oudheid. De oude Grieken geloofden in een krijgshaftig volk dat uitsluitend uit vrouwen bestond. In de *Historien van Troyen* (1479) wordt verteld: “in deser provincien soe woenden in alleen vrouwen of wiven ende gheen mannen welke wiven dat van haren ionghen iaren plaghen [= vanaf hun jonge jaren plachten] te leren striden mit haren wapenen.” Over de precieze woonplaats van de zogeheten Amazones liepen de meningen uiteen, maar de oude historici waren het erover eens dat ze elk

voorjaar voor drie maanden hun intrek namen bij de Gargariërs, een naburig volk dat alleen uit mannen bestond. Dit met het oog op het nageslacht.

Amazonezit

De Amazones konden uitstekend overweg met pijl en boog. Dat zou komen doordat ze maar één borst hadden, zodat de andere niet in de weg zat bij het mikken. De Grieken herleidden de naam tot *a* (“zonder”) en *mazos* (“borst”). De werkelijke etymologie is onzeker. Misschien heeft het Grieks het woord uit het Iraans overgenomen, alwaar het ‘sterke vrouw’ zou betekenen, van *ama-* (‘sterk’) en *jani-* (‘vrouw’).

De Griekse stamnaam werd door andere talen geleend en in algemene zin toegepast op vrouwen die typische eigenschappen bezaten van het mythische vrouwenvolk: dapper dan wel paardrijdend. Aan de uitspraak met de enigszins gerekte *o* is te horen dat het Nederlands het woord *amazone* vermoedelijk aan het Frans

heeft ontleend. Ervan afgeleid is *amazonezadel*, en *amazonezit*, voor de manier

waarop men op zo'n zadel zit: met beide

benen aan één kant. Speciale kledingstukken

voor paardrijdsters kregen namen als *amazonegewaad*, *amazonekostuum* en *amazonerok*.

Deze konden weer worden verkort tot het eerste lid. Zo wordt in een

achttiende-eeuws liedje gezongen: “zy was in 't Amasoon”

(‘zij droeg een damesrijdkostuum’).

Indianen

In 1541 doorkruiste de Spaanse conquistador Francisco de Orellana het continent Zuid-Amerika.

Op een gegeven moment werd hij in de regenwouden door indiaanse krijgers met pijlen bestookt.

Hij meende te zien dat het vrouwen waren. De schrijver Fernández de Oviedo, die later de belevenissen van Orellana optekende, noemde deze indianenstam ‘Amazones’.

Op eigen houtje beweerde Oviedo dat ze maar één borst hadden.

Aldus verschaftte hij het mythische vrouwenvolk uit Klein-Azië een nieuwe woonplaats: de binnenlanden van Zuid-Amerika.

De rivier die Orellana bevoer, kreeg de naam Amazone. Met

een lengte van meer dan 6500 kilometer, een stroomgebied van

7 miljoen vierkante kilometer en een jaarlijks in zee stromende

watermassa van 6591 kubieke kilometer is het de grootste rivier

ter wereld.

In Zuid-Amerika leven diverse papegaaiensoorten, bijvoorbeeld

de oranjevleugelamazone (*Amazona amazonica*).

Het papegaaiengeslacht *Amazona* is genoemd naar de rivier.

Internetwinkel

Op 5 juli 1994 liet een jonge zakenman genaamd Jeffrey P. Bezos

in Seattle een internetboekhandel registreren. Als magazijn gebruikte

hij zijn garage. De bedrijfsnaam Cadabra had hij zelf bedacht,

met verwijzing naar de toverspreuk *abracadabra*. Maar zijn advocaat wees erop dat

Cadabra te veel aan *kadaver* deed denken. Bovendien zou het beter zijn de

naam met de letter *a* te laten beginnen, want dan zou hij eerder

opduiken bij internetzoekacties. Bladerend in het woordenboek

kwam Bezos een exotische rivier tegen met een gigantische watermassa.

Dat vond hij wel een passende naam voor de site die de grootste internetwinkel ter

wereld zou worden: Amazon.com. <

Illustratie: Frank Dam

Droomsteen

Ik wandelde, langgeleden, met mijn twee kleine kinderen wat rond en belandde toen op het Van der Helstplein, in de Amsterdamse Pijp. Er was een soort kunstmarkt. Ik zag tekeningen en schilderijen, en ook een kraampje waar ze bolvormige dingen in mooie kleuren verkochten. Het waren, zo bleek toen ik er een opakte, gewone stenen. Lekker zwaar wel. En ze lagen goed in de hand. Iemand had er rondom een paar witte sterren en een mooie gele sikkelman op geschilderd, tegen een donkerblauwe achtergrond.

Dit waren niet zomaar mooi beschilderde stenen. Volgens de kunstenaar, die achter de kraam stond, waren het – en nu hield hij even in, keek naar mij en naar mijn twee kinderen, en ging wat zachter praten: droomstenen. Als je zo'n steen 's nachts naast je bed legde, kreeg je: mooie dromen. Hij stapte weer terug en zweeg – en liet zijn woorden hun werk doen. En dus kocht ik één droomsteen à vijftig gulden. Ik kreeg hem mee in een knisperend papiertje, zo'n papiertje dat ook wel om mandarijnen en sinaasappels zit.

Thuis legden wij de steen op het nachtkastje bij de kinderbedjes, en daar heeft hij jarenlang in stilte zijn werk gedaan. Maar op een gegeven moment werden de kinderen te oud voor die onzin. Het ding belandde in een laatje, en daarna in een doos, en daarna onder in een kast. Deze week kwam ik hem weer tegen. Het is nog steeds een mooi ding. En hij ligt nog steeds lekker in de hand. Maar wat moet ik er nu mee? Iedereen kan wel een steen opschilderen en droomsteen noemen. Het woord *droomsteen* staat niet eens in Van Dale.

Zou ik hem dan maar gewoon weggooien? Maar dat kreeg ik toch niet voor elkaar. Ik sliep en slaap nog altijd goed, en droom nog altijd mooie dromen. Zou dat misschien niet toch ook door die geheimzinnige droomsteen komen? Je weet het niet. En dus heb ik de nachtblauwe droomsteen met zijn sterren en zijn maan maar voorzichtig in de vensterbank gelegd. Nu kan hij naar buiten kijken en 's nachts, als hij de sterren en de maan ziet, dromen van een ander leven. Het is een droomsteen, maar nu ook in een andere betekenis, ook nog niet in de woordenboeken opgenomen: een steen die kan dromen.

GUUS MIDDAG

Foto: Guus Middag

Boekjes

Hoe meer je ergens van afweet, hoe meer verschillende woorden je ervoor weet te verzinnen. Denk ik. Althans, u kent vast ook dat cliché over de Eskimo's – of Inuit – die honderd woorden voor 'sneeuw' schijnen te hebben. Of dat waar is, weet ik nog steeds niet, maar ik kan me er iets bij voorstellen. Als je de hele dag omgeven bent door sneeuw in al zijn soorten (natte sneeuw, ijsneeuw, moddersneeuw, fluwelige flufsneeuw en gele sneeuw), kan ik me voorstellen dat je honderd woorden voor al die soorten verzint.

Maar je kunt andersom ook allerlei soorten met één term afdekken. Zo moet ik al mijn hele leven lachen – en dat is heel gemeen en een tikje snobistisch, maar hé, ik kom er tenminste voor uit – om mensen die alles wat bladzijdig en een kaft heeft, aanduiden als 'boekje'. Als zij een tv-gids zien, noemen ze dat een boekje. Als ze een tijdschrift gaan kopen, noemen ze dat een boekje. Als ze je, en dit gebeurt vaak bij de kapper, een paar roddelbladen aanbieden om te lezen, noemen ze dat ook boekjes.

Ik kwam één iemand tegen die op Twitter dit typische kappersfenomeen benoemde. "Wilt u een boekje lezen? #eufemisme #kapper", twitterde zij. Ik weet niet of het een eufemisme is. Ik denk dat kappers de *Privé* heus niet interessanter willen maken door het een boekje te noemen. Ze noemen het gewoon een boekje.

Ik vind het zelf komisch dat iemand de *Privé* aanduidt als een boekje. Het is ook wel een boekje, natuurlijk, in zekere zin, een boekje met een slappe kaft en nogal weinig plot (of heel veel plot, het is maar net hoe je het bekijkt – in zekere zin is *Privé* een zwaar meeslepende korteverhalenbundel), maar het woord *boekje* klinkt voor mij elke keer grappig, in dit verband.

Het komt wellicht doordat de mensen die 'boekjes' tegen tijdschriften zeggen, weinig boeken lezen. Ik raad dit maar. Maar zoals de Inuit veel woorden voor sneeuw hebben omdat ze veel van sneeuw weten, heeft de boekjeszegger misschien maar één woord voor alles met een kaft en letters omdat hij weinig van boeken, tijdschriften, gidsen, almanakken weet. Het is een wilde gok, en een die me vast op boze brieven komt te staan. Maar het zou kunnen.

Om meteen de hand in eigen boezem te steken, ik heb dit zelf met vele andere dingen: dat ik ze samenvat met één woord omdat ik alle afzonderlijke soortnamen niet weet. Vogels zijn bij mij altijd 'vogel', en nooit 'merel', 'koolmees' of 'zwaluw', omdat ik geen idee heb hoe die eruitzien. En bij de bloemenstal wijs ik de bloemen liever aan dan hun soortnaam te gokken, of ik zeg iets als 'die lange paarse daar'.

De bloemenvrouw lacht mij daarna misschien uit omdat ik niet weet wat een chrysant is. En dat gun ik haar.

AAF BRANDT CORSTIUS

355

Bij een reclameslogan is de scheidslijn tussen ‘tenenkrommend slecht’ en ‘stiekem best grappig’ flinterdun. De initiatiefnemers van Slechteslogans.nl doen er een boekje over open.

TEFKE VAN DIJK
JOURNALIST-REDACTEUR

CHRISTINE LIEBRECHT
NEERLANDICA-ONDERZOEKER

“Ik verf tot ik sterf”

Wat maakt een slechte slogan slecht?

Eind 2011 lanceerden wij onze website Slechteslogans.nl. Dat was het startpunt van wat een heus sloganavontuur is geworden. Het begon allemaal met “Nog steeds uw stomerij”, de slogan van stomerij Quick Service Wash. We twitterden over deze slogan, die we nogal nietszeggend vonden, en kregen veel reacties: we bleken niet de enigen die zich stoorden aan slechte, onoriginele en onbegrijpelijke slagzinnen. Inmiddels staan er ruim 850 slogans op onze blogsite en hebben we met onze speciale slechte-slogans-accounts 1182 Twitter-volgers en 839 Facebook-fans, die de laatste drie jaren uit de inzendingen de slechtste slogan van het jaar hebben gekozen. Ook dit jaar gaat dat weer gebeuren.

“De worst musical”

In het verleden hadden *Hema de musical*, modezaak Jan de Cock en aannemer Leon Braak de dubieuze eer onze jaarverkiezing te winnen. “Hema, de worst musical ever” kwam tijdens de eerste jaarverkiezing in 2012 als ‘winnaar’ uit de bus. Inzender Patrick Struijker Boudier zei over de slogan: “Ik krijg lichtelijk eczeem op mijn lenzen als Nederlands en Engels door elkaar worden gebruikt voor een ‘grappig’ effect. Dit is bij de leus van *Hema de musical* duidelijk het geval.” De bedenkers van de musicalslogan zijn hierin zeker niet de enigen. We komen veel ‘tweetalige’ slogans tegen:

- We do asbest as we can
(Sloopcombinatie Laren)
- Ei love you
(Productschap Pluimvee en Eieren)

- Van die sign er niet zo veel!
(Robin Design)
- Watt ledt je?
(Aerts Lighting)

En wat dacht u van de prijswinnende Engelstalige slogan “It’s de Cock that makes the man” van herenmodezaak Jan de Cock uit Tilburg? Veel mensen vinden hem erg lachwekkend. Hoe is het mogelijk dat iemand dit bedenkt, en daarmee uitgerekend in een reclameslogan zó tegen de fatsoensregels ingaat? Zelf zegt eigenaar Jan-Hein de Cock nadrukkelijk dat het om zijn eigen naam en de betekenis van ‘haan’ gaat. In de modezaak heeft hij dan ook her en der beelden van hanen geplaatst. We moeten vooral niet denken dat iets anders ‘de man maakt’.

Wat opvalt: veel van onze ‘slechte’ slogans zijn stiekem om te lachen. Via onze sociale media krijgen we vaak wisselende reacties. Op de slogan van *Hema de musical* reageerden opvallend veel mensen met de opmerking dat ze de slogan best geslaagd vonden, juist dankzij de verwijzing naar de kenmerkende Hema-worst. Dat was ook de bedoeling van hoofd marketing en promotie Jaap Stuurman, die de slogan bedacht: “Een slogan mag schuren; dat zorgt ervoor dat hij herkend en onthouden wordt. Wat je er ook van vindt, goed of slecht, wel of niet grappig, de slogan voor *Hema de musical* schuurt. Net als de voorstelling, want de hele musical staat bol van grapjes en spot.” Een alternatief was overigens ‘Een worstelijke voorstelling’, die meer de verhaallijn van de show benadrukte, waarin een belangrijke rol was weggelegd voor het Koninklijk Huis.

Woordgrappen

De half-Engelse ‘winnende’ slogans vallen in de categorie woordgrappen, zoals vrijwel alle aangedragen slogans dat doen. Bedrijven en organisaties verwijzen met een woordgrap vaak naar hun producten of diensten. Een Alzheimercafé adverteert bijvoorbeeld met de leus “Vergeet niet te komen”, Croma met “Hoe maak ik mijn kiplekker?” en trappenbouwer Van Baar met “Steeds betrapt op vakwerk”. Modebedrijf Henk is “Van boven tot onder goed” en bouwbedrijf Pekadak rijdt rond met de slagzin “Geen woorden maar daken”.

Spelen met taal lijkt vooral geliefd tijdens de uitverkoop: “Uit fair koop” (Wereldwinkel), “Outlet & nieuw” (One day only), “Salebration” (Marlies Dekkers), “Kling korting klingelingeling” (Kruidvat), “Voordeal!” (AH to go) en “Nopruiming” (Intratuin). Ook worden er nieuwe (werk)woorden bedacht, zoals *vrijwilligen* (“Flexibel vrijwilligen”, Nederland Cares; inmiddels opgenomen in Van Dale), *doetinchemmen* (“Hier kun je écht doetinchemmen”, gemeente Doetinchem), *hoeken* (“Get Hoekt!”, Hoek van Holland), *trapenaden* (“Trapenade ’m erin!”, Albert Heijn-tapenade).

En dan zijn er de grappen die wel erg vaak worden gemaakt. Bedrijven die iets met vlees doen, spelen bijvoorbeeld graag met de Engelse varianten *steak* of *meat*. Denk aan “Onze slaggers laten u niet in de steak” (Keurslager) of “Pleased to meat you!” (Perier’s Vleesbedrijf). En dan bestaan er minstens tien verschillende leuzen met woordspelingen met *hout*, zoals “Vertrhou in hout” (trappenspecialist Tenten) – om met houthandel Jongeneel te spreken: “Het hout nooit op!”.

Sinterklaasrijm

Hoewel rijm er in het algemeen voor zorgt dat een slogan lekker bekt en goed te onthouden is, blijken veel slogans rijm te hebben van een bedenkelijk sinterklaasgedichten-niveau: te gezocht, te krom of net niet rijmend. Voor veel bezoekers van onze site is het een onuitputtelijke bron van ergernis. Om enkele voorbeelden te geven:

- Wees niet dom, koop bij dierenwinkel.com
- Geef het door ... eet haring van Floor
- Dikke neus, ik ga naar Schoenenreus
- Tapijt zonder spijt
(Handelsmarkt)
- Ik verf tot ik sterf
(verf- en glasspecialist Vincent)

Tot slot zijn er slogans die gewoonweg onbegrijpelijk zijn. Dat geldt onder meer voor de winnaar van onze recentste jaarverkiezing: “Een timmer timmert, een tandarts boort ... maar wij zitten lekker in Velsen Noord” van aannemersbedrijf Braak. Leon Braak verzorgde de slogan circa tien jaar geleden in bed op een druilerige zondagmorgen. De slogan voor de lange witte rand op de gevel moest iets zeggen over wat hij doet, vandaar “een timmer timmert” (*timmer* is een oude vakterm voor ‘timmerman’) – en ook waar hij dat doet: Velsen-Noord, dat rijmt op “een tandarts boort”. Zo dus.

De vraag bij dit alles is natuurlijk wat een slogan nu precies slecht maakt. Dat is lastig te bepalen, omdat iedereen er anders over denkt. Hierdoor valt er helaas weinig objectiefs over te zeggen. Welke slogans zijn dan ‘slecht genoeg’ om op onze site te komen? Het antwoord is simpel: als iemand die instuurt. Richtlijnen voor een slechte slogan hebben we nooit gehad, het is voldoende als één persoon een slogan slecht vindt. Hoewel wij er dan vaak wel een mening over hebben, onthouden we ons meestal van een oordeel; dat laten we graag over aan onze tienkoppige jury en de bezoekers van de site.

Verliezer of winnaar?

Zijn de bedenkers van slechte slogans nu verliezers of winnaars van onze wedstrijd? De winnaars van onze jaarverkiezingen waren in ieder geval stuk voor stuk in hun nopjes met de dubieuze titel ‘Slechtste slogan van het jaar’. Aannemer Leon Braak beschouwt de prijs als een compliment voor zijn creativiteit: “Ik vind het leuk om gekke zinnen te bedenken, eigenlijk vind ik dat nog leuker dan mijn echte werk als aannemer. Vaak heb ik ze in vijf minuten bedacht. Het moet allemaal wel een beetje humor hebben. Dat we deze prijs hebben gewonnen, is echt fantastisch.”

De genomineerden en winnaars kunnen elk jaar bovendien rekenen op een fikse dosis publiciteit. “Het was hartstikke druk, met Radio 538, lokale televisie, kranten”, aldus Jan-Hein de Cock van “It’s de Cock that makes the man”. “Ook qua klandizie liep het goed na de verkiezing. Mensen kwamen speciaal langs voor ‘de modezaak met die slechte slogan’. Mensen maken ook vaak foto’s bij de etalage.”

Op die manier doen de slogans uiteindelijk precies waarvoor ze bedoeld zijn: ze trekken de aandacht. <

Stemmen voor de slechtste slogan van 2015 kan van 7 tot en met 13 december via de website www.sloganverkiezing.nl. De uitslag volgt op 15 december.

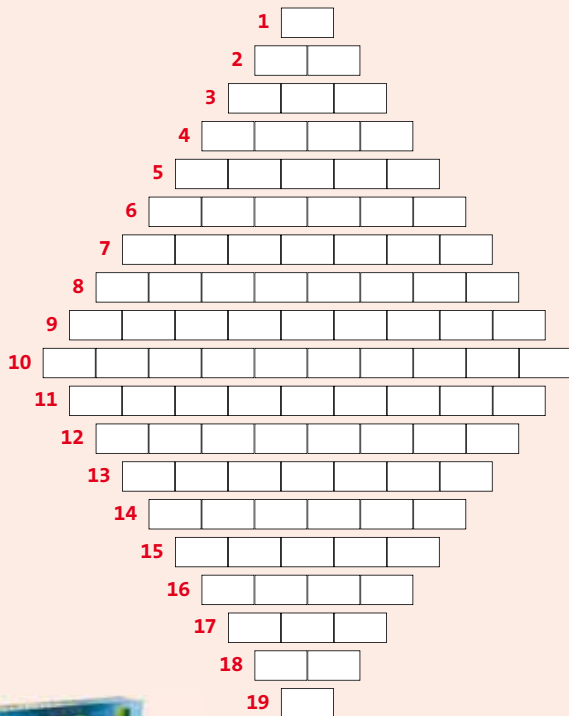
Taalpuzzel

SAMENSTELLING: RUTGER KIEZEBRINK

Deze maand weer een 'ruitpuzzel'. Vul per omschrijving één woord in. Bij elk woord in de bovenste helft van de puzzel gebruikt u dezelfde letters als in het woord erboven, plus één extra; de volgende mag veranderen. In de onderste helft verdwijnt er juist per woord een letter.

Wilt u kans maken op de maandprijs, stuur dan voor 10 december de negentien woorden per e-mail naar puzzel@onzetaal.nl of per post naar Raamweg 1a, 2596 HL Den Haag (o.v.v. 'Taalpuzzel').

1. medium; 2. toon op de toonladder; 3. ernaast; 4. weersgesteldheid; 5. onderwerpen; 6. Griekse godin van rechtspraak; 7. slechterik; 8. met een vaste versmaat, ritmisch; 9. betrekking hebbend op warmte; 10. geheel afgesloten, ontoegankelijk; 11. ijl, vluchtig; 12. minder gangbaar synoniem van schutter; 13. vuistslag; 14. wind(je); 15. stelling; 16. erg warm; 17. lidwoord; 18. overdreven; 19. biljoen (in symbolen van eenheden)

De winnaar ontvangt het spel Woordzoeker, beschikbaar gesteld door spellenfabrikant Goliath. De winnaar van de puzzel uit het novembernummer is Caroline Bossu uit Izegem (België). De oplossing was: schorpioen.

Trouwe leden

Wie lid wordt van een vereniging of abonnee van een tijdschrift krijgt vaak een welkomstcadeau. Maar zouden ook trouwe leden niet af en toe zo moeten worden beloofd? Ja, vinden wij.

Daarom verloot Onze Taal elke maand tien taalboeken onder de vaste leden. Iedereen die meerdere jaren lid is van Onze Taal, loot mee. Deze maand vielen in de prijzen: E.J. Coops-Booy, L. Dekker, W.J. Doude van Troostwijk, A. Herweijer, A. Hoeflaak, J.C. Polderman, A.E. Raaphorst-Bogaards, D.A. Schoonenwolf, N. van Setten en S.A. Sweers.

VERTAALD DOOR ...

Wie vertaalt, loopt onvermijdelijk tegen de grenzen van de taal aan. In deze rubriek presenteert elke maand een vertaler zijn of haar weerbarstigste vertaalprobleem – en de uiteindelijke oplossing.

Kiki Coumans

Wat is het grootste vertaalprobleem dat u bent tegengekomen?

Voor Poetry International vertaalde ik in 2014 een gedicht van Habib Tengour, een hommage aan de dichter Seamus Heaney in de vorm van een acrostichon: de eerste letters van iedere regel vormden van boven naar beneden de naam Seamus Heaney. Iedere regel in de vertaling met een opgelegde letter beginnen, dat is met een beetje flexibiliteit best te doen. Maar bij de slotregel werd het lastig: die begon met “Yeux”, een y dus.

In het Nederlands zijn er zo'n vijftig woorden die met een y beginnen; dat zijn zonder uitzondering exotische woorden, meestal met een Aziatisch referentiekader (*yang*, *yakuza*, enzovoort). Maar om Tengour 'yahtzee' of 'yoga' te laten doen met Heaney – het gedicht gaat over hun ontmoeting –, dat zou geen overtuigende vertaling opleveren.

Hoe hebt u het opgelost?

In het gedicht citeert Tengour uit een gedicht van Heaney, 'The follower', over een jongetje dat zijn vader vroeger in de weg liep bij het werk op het land. Later, zo vertelt het gedicht, zijn de rollen omgedraaid:

I was a nuisance, tripping, falling,
Yapping always. But today
It is my father who keeps stumbling
Behind me, and will not go away.

Het woord *yapping* (*to yap* is 'kwebbelen, tetteren') trok mijn bijzondere aandacht, niet in de laatste plaats vanwege de begeerde y. Zou ik als vertaler niet mogen citeren uit dit gedicht, en het “yapping always” gebruiken als een speelse verwijzing naar het dichterschap? Ik weet eigenlijk niet of het wel mag, maar het móést gewoon, om het gedicht te redden tegen instortingsgevaar aan het einde. En zo geschiedde: de slotregel luidt nu: “Yapping always, ogen wijdopen naar de grote weg.”

Kiki Coumans (1971) is sinds vijftien jaar vertaler Frans. Momenteel werkt ze aan een deel in de reeks 'Privé domein', van Colette, en verhalen van Boris Vian. Daarnaast schrijft ze artikelen over literatuur en vertalen, en is ze redacteur van poëzietijdschrift *Awater*.

Foto: Lieuwe Oosterhoff

Op tv, op straat, online – overal hoor en lees je weer net iets andere talen en taaltjes. Guus Middag staat er maandelijks bij stil.

De kerststal

Er waren eens, langgeleden, in een ver land, een man en een vrouw. Ze waren midden in de winter op weg naar het stadje Betlehem, om zich te laten registreren voor een volkstelling. Het was er druk en daarom was er voor de man en de vrouw geen plaats in de herberg. Het begon donker te worden. Het was koud en het sneeuwde. En de vrouw was hoogzwanger. Wat te doen? Ze namen hun toevlucht tot een stal die ze buiten het stadje vonden. Er lag stro en er stonden een os en een ezel – dat gaf nog wat warmte. Al gauw werd hun kind geboren, midden in de nacht. Ze wikkelden het in doeken en legden het in een voederbak, op een laagje stro.

Sfeer

Even later kwam een groepje herders aanlopen, met wat schapen. Ze hadden engelen gezien, omgeven door licht. En die hadden hun verteld dat die nacht de Zoon van God was geboren. Aan de hemel was intussen ook een merkwaardige ster te zien, met een zwiepstaart eraan, die naar de schuur leek te wijzen. Die ster was de richtingaanwijzer voor drie koningen uit het oosten. Zij hadden gelezen dat in Betlehem de Messias, de nieuwe koning der Joden, geboren zou worden. Ruim een week na de geboorte kwamen ze bij de stal aan, om het kind te begroeten, met dure geschenken: goud, wierook en mirre.

Dit is in het kort het verhaal van de geboorte van Jezus Christus. Er zitten sterke elementen in. De grote tegenstelling tussen de status van de Allerhoogste en de schamele plek waar Hij ter wereld komt: in een koude stal. Het verrassende gegeven dat de dieren en de eenvoudige herders voorrang krijgen: zij mogen als eersten de pasgeborene begroeten, de rijke heren uit het oosten komen pas later. Er zitten mooie sprookjeselementen in: goedige

dieren, zingende engelen, een wonderbaarlijke ster. En ook veel sfeer: nacht, kou, sneeuw, een schuur in het veld, in de donkerste periode van het jaar. En tegenover deze duisternis staat dan het licht: het licht waarin de engelen baden, maar figuurlijk ook het licht dat door de Zoon van God zal worden gebracht.

Catalogus

Het kerstverhaal spreekt al lang tot de verbeelding, en vooral het gegeven van de kerststal. Veel gelovigen hebben thuis een miniatuurkerststal. Er horen vaste onderdelen bij: een paar dennen-takken, wat plukjes mos, een klein lampje, en beeldjes van de belangrijkste personages: het kind in de voederbak, Jozef en Maria ernaast, geflankeerd door een os en een ezel en een of meer herders met een of meer schaapjes en, zojuist gearriveerd, de drie koningen Caspar, Balthasar en Melchior met een of meer kamelen, wat achteraf geparkeerd. En soms is er boven de ingang een blij engeltje vastgespijkerd.

Je zou wel van de catalogus van de kerststal kunnen spreken, met vaste ingrediënten. Er hoort ook een eigen taal bij, met oude en vreemde woorden en wendingen, meestal ontleend aan kerstliederen. Ik noem alleen maar *de kribbe*, *het strooi*, *de rijm*, *feest-schalmeien*, *leit* (“Hoe leit dit kindeke hier in de kou”) en *welle-*

kome (“Nu zijt wellekome”). Ieder voor zich, en zeker allemaal bij elkaar, roepen ze vanzelf de kerststal op – sfeervol en intiem tafereel bij uitstek.

Hebt u al een kerststal? Of wilt u weleens wat anders? Op de website www.amazon.de zag ik een verrassend minimale uitvoering, bestaande uit niet meer dan elf blanke blokjes beukenhout. Negen van die elf blokjes zijn 1,9 bij 1,9 centimeter breed en 8 centimeter hoog. Op de blokjes staan de namen van de personages: Esel, Ochse, Hirte, Maria, Josef, Schaf. De drie koningen zijn er ook: König, König en König. Er is een klein U-vormig blokje: de voederbak. En er is een klein blokje van 1,2 x 1,2 x 3,5 centimeter, met daarop de naam Jesus, dat precies in de uitsparing in het U-vormige blokje past. Zo hebt u alle ingrediënten voor een klassieke kerststal bij elkaar. De blokjes worden geleverd in een platte schuifdoos, voor 28 euro. Er is ook een Engelse versie.

Misschien wil dit pakket ons wel aan het denken zetten over taal in het algemeen, en de taal van de kerststal in het bijzonder. Het gegeven van de kerstnacht is zó krachtig dat alleen het noemen van een woord als *os* of *ezel* al voldoende is om het hele verhaal op te roepen. Daar is verder niets voor nodig. Misschien zelfs geen bedrukte houtblokjes. Men kan na ontvangst de schuifdoos dewaarschijnlijk ook dicht laten. <

Corpus delicti

Uit de webwinkel

Begrijpelijk schrijven voor iedereen

Peter van der Horst

Handboek voor beginnende en gevorderde schrijvers van zakelijke teksten. Met veel adviezen en oefeningen. Zie ook de rubriek 'Boeken'. (Prometheus • Bert Bakker, 224 blz.)

€ 29,95

NIEUW!

Dat boek met die kuttitel

Bindervoet & Henkes

Nederlandse scheldwoorden uitgelegd door het beroemde vertalersduo: grappig, erudiet, onalledaags en ook informatief. (Prometheus, 188 blz.)

€ 17,50

NIEUW!

Taalvoutjes deel 3

Vellah Bogle en Inger Hollebeek

De allerleukste taalmisers en -blunders van de bekende Facebook-pagina *Taalvoutjes* – deel 3. (Davidsfonds Uitgeverij en Van Dale, 199 blz.)

€ 12,50

NIEUW!

1000 vergeetwoorden om te koesteren

Nelleke Noordervliet

Achenebbisj, balsturig, copieus en 997 andere bijna vergeten woorden die te mooi zijn om zomaar te laten verdwijnen. (Van Dale, 160 blz.)

€ 12,50

NIEUW!

Het Groene Boekje

Nieuwe, geactualiseerde uitgave van de officiële spellinggids. Zie ook het oktobernummer van *Onze Taal*. (Van Dale, 1216 blz.)

€ 24,95

Taalkalender 2016

De 23ste onvolprezen scheurkalender van Onze Taal. Zeven dagen, zeven rubrieken: taaladvies, nieuwe en vergeten woorden, etymologie, gebarentaal, intensiveringen, stijlfiguren en taalpuzzels. Zie www.onzetaal.nl/taalkalender voor een voorproefje.

€ 14,99

Kindertaalkalender 2016

De tweede editie van de succesvolle *Kindertaalkalender* van Kidsweek en Onze Taal.

- Volledig in kleur
- Vrolijke opmaak
- Leuk én leerzaam
- Voor kinderen van 8 tot 12 jaar
- Zie www.onzetaal.nl/taalkalender voor een voorproefje.

€ 14,99

Combinatie-aanbieding € 27,-

Bestel de *Taalkalender* en de *Kindertaalkalender* samen voor € 27,-.

Spellingwijzer Onze Taal

De spelling van 70.000 lastige woorden, woordvormen en eigennamen, met duidelijke uitleg van de achterliggende spellingregels. Bij sommige woorden staat ook een veelvoorkomende alternatieve schrijfwijze. (Prisma, 790 blz.)

€ 17,50

Taalagenda 2016

In de *Taalagenda* van Onze Taal, een handige bureau-agenda in ringband, vindt u iedere week een taalttest, een bladzijde taalkronkels of leuke, verrassende stukjes over taalmythen en valse vrienden. (Bekking & Blitz)

€ 13,99

Snelspelwijzer Onze Taal

Wim Daniëls

Handzaam boekje waarin de belangrijkste spellingregels kort en duidelijk worden uitgelegd. Ook geschikt voor scholieren en gevorderde tweedetaal-leerders. (Prisma, 140 blz.)

€ 5,99

Mijn moeder zei altijd

Jaap Toorenaar

“We stoken niet voor de vogels”, “Alles zal recht komen, behalve kromme benen” – reclamemaker Jaap Toorenaar bundelde honderden gevatte uitspraken van ouders en grootouders. (Thomas

Rap, 160 blz.)

€ 10,-

Op-en-top Nederlands

Frens Bakker e.a.

15.000 Nederlandse alternatieven voor 7000 Engelse woorden. Formeel of speels – er blijkt altijd wel een alternatief voorhanden. (Stichting Nederlands, 180 blz.)

€ 19,95

5000 venijnige dicteewoorden

Taaladviesdienst Onze Taal

Vijfduizend dicteewoorden, mét uitleg, een overzicht van de belangrijkste spellingregels, honderd leuke weetjes over bijzondere woorden, en tientallen oefenzinnen. (Prisma, 230 blz.)

€ 9,99

BESTELINFORMATIE

U kunt deze boeken bestellen in de webwinkel van Onze Taal: www.onzetaalwebwinkel.nl. Daar vindt u ook nog veel andere taalboeken en -uitgaven. De genoemde prijzen gelden voor Nederland. Levertijd 3 tot 7 dagen. Voor bestellingen van minder dan € 19,- wordt in Nederland € 1,50 aan verzendkosten in rekening gebracht. In de webwinkel worden apart de extra verzendkosten voor het buitenland berekend.

Waarom mussen nooit dood van het dak vallen

Friederike de Raat

Ongelikke beren, heilige boontjes en hete hangijzers: waar komen ze vandaan? De herkomst van zo'n 120 spreekwoorden en uitdrukkingen verklaard. (Nieuw Amsterdam, 144 blz.)

€ 12,99

'Dat hoor je mij niet zeggen!'

Wouter van Wingerden en Pepijn Hendriks

'Dat had je nou niet hoeven doen!', 'O, wordt het zo'n dag?' – en nog veel meer standaardzinnnetjes die we gebruiken als smeermiddel in de dagelijkse conversatie. (Thomas Rap, 144 blz.)

€ 10,-

Waar komt hagelslag vandaan?

INL en Onze Taal

Wat heeft 'ijsbergsla' met ijsbergen te maken? Liepen er ooit ezels over een 'ezelsbruggetje'? Deze en 98 andere vragen over woorden worden beantwoord in deze coproductie van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie en het Genootschap Onze Taal. (Thomas Rap, 125 blz.)

€ 10,-

Het nieuwe verdwijnwoordenboek

Ton den Boon

Spijkertjeswee, nachtlouper, geitenfuij – en andere woorden die in de twintigste eeuw definitief uit ons taalgebruik zijn verdwenen. Herziene en uitgebreide editie. (De Weideblik, 190 blz.)

€ 15,95

Proftaal

Grammatica op vrijdag

“W at heb je aan grammatica?” Dat is de vraag die mij de afgelopen jaren het vaakst gesteld is. Je moet namelijk overal iets aan hebben, want het leven is blijkbaar te kort om alleen maar te willen weten hoe iets zit. In taalonderwijskringen wordt dit ook wel de ‘instrumentele visie op taal’ genoemd. Taal is niet bedoeld om je in te verdiepen, maar als gebruiksvoorwerp om nuttige of creatieve dingen mee te doen.

En dat terwijl taal zo'n raadselachtig instrument is! Als ik zeg: ‘Vrijdag is deze serie afgelopen’, dan snapt iedereen dat ik het over aanstaande vrijdag heb, maar als ik zeg: ‘Vrijdag is deze serie uitgezonden’, dan heb ik het ineens over afgelopen vrijdag. (Nietwaar? De lezer dient dit even te overwegen en dan in verbazing iets te mompelen als ‘Ja, nou je het zegt.’)

Hoe kan dat? Je moet toch wel een vreselijk dorknoperige cultuurbaar zijn om niet te willen weten wat daar aan de hand is! En het antwoord is: je moet naar de grammatica kijken.

Dit voorbeeld toont aan dat ons brein zo'n zinnetje razendsnel kan ontleden, en daaruit conclusies trekt over de tijd van de zin. Bij nadere beschouwing blijkt zelfs dat wij hier het verschil tussen het naamwoordelijk en werkwoordelijk gezegde haarfijn aanvoelen, wat als een van de lastigste onderwerpen van de schoolgrammatica beschouwd wordt.

Kort gezegd komt het verschil hierop neer dat we geneigd zijn om het woord *afgelopen* te lezen in een naamwoordelijke betekenis (iets als ‘voorbij’). Maar daardoor lezen we de zin ‘Vrijdag is deze serie afgelopen’ in de tegenwoordige tijd (‘Vrijdag is deze serie voorbij’). Een tegenwoordige tijd in het Nederlands kan alles betekenen wat niet in het verleden ligt, dus ‘vrijdag’ is hier dan een vrijdag in de toekomst.

Bij *uitgezonden* heb je alleen een werkwoordelijke lezing. Maar dan is het de voltooid tijd van ‘Vrijdag wordt deze serie uitgezonden’, namelijk ‘Vrijdag is deze serie uitgezonden geworden’, maar dan met *geworden* weggelaten. Die voltooid tijd leidt tot de lezing dat ‘vrijdag’ hier al voltooid is, en dus in het verleden ligt.

De grammatica geeft je dus een inzicht in hoe ons brein zo'n taalverschijnsel ziet. Dat is wat je aan grammatica hebt.

DE TAALPROF

Nieuwe ANS in aantocht

Bijna twintig jaar na verschijning van de laatste editie werd er onlangs een herziening aangekondigd van de Algemene Nederlandse Spraakkunst, vaak kortweg ANS genoemd. In 2019 moet hét naslagwerk voor de grammatica bijgewerkt zijn. Wetenschappers van vier Nederlandse en Vlaamse universiteiten zullen eraan werken, onder wie Walter Haeseryn van de Radboud Universiteit Nijmegen.

Waarom een nieuwe ANS?

Walter Haeseryn: “Een naslagwerk dat een betrouwbare beschrijving van de hedendaagse taalwerkelijkheid wil bieden, moet geregeld geactualiseerd worden. Dat geldt niet alleen voor een woordenboek, maar ook voor een grammatica, waarin de woordvorming en de zinsbouw beschreven worden.

Walter Haeseryn van de Radboud Universiteit Nijmegen

De laatste editie van de ANS dateert al van 1997. In de elektronische versie daarvan – de E-ANS – willen we ook de zoeken en navigatiemogelijkheden verbeteren.”

Foto: Saskia Aulema

Is de ANS het Groene Boekje van de grammatica?

“Het grote verschil is dat de spelling in het Groene Boekje wordt vóórgeschreven, maar dat de ANS de grammatica béschrijft (en dus niet zegt hoe het moet).”

Wat is er de afgelopen twintig jaar veranderd in de grammatica?

“Veranderingen in grammatica gaan veel minder snel dan die in de woordenschat, zijn vaak subtiel en hebben vaak meer te maken met een verschuiving in de acceptatie van bepaalde verschijnselen. Neem bijvoorbeeld de werkwoorden *wijzigen* en *missen*; steeds meer taalgebruikers vinden vormen als ‘De situatie wijzigt’ en ‘Er mist een boek’ goed Nederlands. Natuurlijk zullen we verder putten uit de vele vakpublicaties van

de voorbije twintig jaar, waarin onder meer resultaten van corpusonderzoek en onderzoek met informanten beschreven worden – échte taal van échte taalgebruikers dus.”

AGENDA

19 december, NPO 2, 20.20 uur. *Het Groot Dictee der Nederlandse Taal*, dit jaar opgesteld door de Vlaamse schrijfster Lieve Joris.

Meer informatie en meer evenementen: www.onzetaal.nl/agenda.

DE KWESTIE

FRANK JANSEN

Zijn namen voor diertuindieren een goed idee?

De directeur van de Amsterdamse diertuin Artis wil af van de gewoonte om de dieren een naam te geven, zoals Caesar voor een leeuw. Het is een van de manieren om de neiging van het publiek om dieren te vermensen terug te dringen. De diertuin wil het publiek de dieren laten ervaren zoals ze werkelijk zijn. Andere diertuinen hebben laten weten dat ze aan de namen blijven vasthouden. Wat vindt u? Bent u voorstander van namen voor dieren? Op het internetforum waar we deze kwestie hebben voorgelegd, reageerden 256 mensen.

JA

68%

NEE

32%

De stemmers wijzen op de nuttige kanten van namen: om exemplaren van een soort makkelijker uit elkaar te houden en erover te praten, bijvoorbeeld. Een ander argu-

ment is dat namen zeker individualiseren, maar dat zo iets niet automatisch tot vermensing leidt. Dat blijkt wel uit de namen voor bergen en hemellichamen. En die individualise-

ring heeft alleen maar voordelen: mensen zullen meer oog hebben voor het eigen karakter van elk dier en ze daardoor met meer empathie behandelen. Pure winst.

Valt er dan niets te zeggen voor het standpunt van de Artis-directeur? Is er dan niemand tegen vermensing van dieren? De directeur van Artis heeft wel een punt, toch? De vraag is alleen of dat niet eerder bereikt wordt door de hokken te vervangen door stukjes natuur. Een andere vraag is of hij wel consequent kan zijn. Stel dat de twee Chinese panda's niet bij Ouwehand maar bij hem terecht waren gekomen, zou hij ze dan echt ‘die ene’ en ‘die andere’ genoemd hebben?

Foto: Saskia Aulema

Van het overleden Artis-nijlpaard Tanja kende iedereen de naam.

De nieuwe kwestie vindt u op www.onzetaal.nl/poll zodra zich iets aandient; via Taalpost, Facebook en Twitter wordt deze dan aangekondigd.

Gesignaleerd

'Hij druist in tegen'

BERT VAN DEN BRAAK - DELFT

In een ANP-bericht over de rekentoets voor middelbare scholieren staat:

Op deze scholen mogen de toetsen dus niet meertellen, nú nog niet, aldus de PvdA'er. Ze druist daarmee in tegen het plan van minister Jet Bussemaker en staatssecretaris Sander Dekker van Onderwijs.

Het gebruik van *indruisen tegen* vind ik hier nogal vreemd, zo niet onjuist. Want iemand die indruist tegen iets, kan dat wel? Op internet vind ik meer voorbeelden. Zo schrijft iemand op een forum over een cabaretier:

Het is makkelijk te zeggen dat hij gewoon vulgair grof is door mensen uit te schelden, ik noem het liever

durf. Hij druist in tegen alle politiek correcte 'stand-up-comedians' die onze maatschappij rijk is ...

Een persoon die indruist – dat druist in tegen mijn taalgevoel.

Bewust vlees

SANDRA BAARS - WATERINGEN

Wie het heeft over 'het bewuste' vlees, kon tot voor kort alleen nog maar vlees bedoelen dat eerder in de conversatie al ter sprake was gekomen. Bijvoorbeeld: eerst zegt een journalist dat er paardenvlees als rundvlees is verkocht en vervolgens meldt hij dat 'het bewuste vlees' is vernietigd.

En natuurlijk kunnen mensen ook 'bewust omgaan met vlees'. Bewuste consumenten denken goed na over de omstandigheden waarin hun vlees is geproduceerd. Die omstan-

FolderAldi

digheden moeten goed zijn, vinden ze.

Tegenwoordig wordt echter ook dat goed geproduceerde vlees zelf 'bewust' genoemd. Op de site van Westfort-vleesproducten bijvoorbeeld: "Bewust vlees van Nederlandse bodem." En laatst adverteerde de Aldi groot met "Bewuste vis".

Alsof het vlees en de vis zelf bewustzijn hebben. Nou, ik mag toch hopen van niet, zeg ... <

ANTWOORDEN TAALTEST

(zie pagina 343)

A. Spelling

1. c. acte de présence
2. a. pgb'ers
3. a. placering

B. Woordenschat

1. b. lieflijk oord
2. b. kunstmatig
3. a. graven

C. Zoek de fouten

1. *crediteur* (= schuldeiser), *onvermurwbaar*, *kortetermijnlening*, *tweeduizend drieëntwintig*
2. *blut*, *penarie*, *prompt*

D. Extra

Zo'n koekje heet een 'religieuze'.

Taalergernissen

'Hij/zij wilt'

AISHA DE VIDAL DE ST. GERMAIN - RIJNSBURG

De laatste tijd hoor en lees ik opeens overal 'hij/zij wilt' of 'wie wilt?' in plaats van 'hij/zij/wie wil'. Ik hoor het zelfs bij gymnasiasten, en bij ouders. Het lijkt wel een virus.

'Uit mijn hart gegrepen'

COEN VAN KASTEEL - ODIJK

Het Nederlands kent prachtige uitdrukkingen en zegswijzen. Deze zin is mij uit het hart gegrepen. En gelukkig niet: 'uit mijn hart gegrepen', zoals de uitdrukking op dit moment steeds meer

wordt gebruikt. Je hoort dit soort verhaspelingen vaker; ze zorgen ervoor dat de uitdrukking een letterlijkheid krijgt die vaak behoorlijk koddig aan doet.

Een greep uit wat ik tegenkwam:

- Die werkwijze is op mijn lijf geschreven. (In plaats van 'Die werkwijze is mij op het lijf geschreven.')
- Hij heeft zijn woorden in mijn mond gelegd. ('Hij heeft mij de woorden in de mond gelegd.')
- De kunstzin zit in haar bloed. ('De kunstzin zit haar in het bloed.')
- De moed zonk in mijn schoenen. ('De moed zonk mij in de schoenen.')

- Dat gelukje is door mijn neus geboord. ('Dat gelukje is mij door de neus geboord.')
- De politie zat op zijn hielen. ('De politie zat hem op de hielen.')
- Het gaat aan mijn hart. ('Het gaat mij aan het hart.')
- Mijn haren rijzen te berge. ('De haren rijzen mij te berge.')
- Zij liet niet de kaas van haar brood eten. ('Zij liet zich niet de kaas van het brood eten.')
- Hij spaart zijn brood uit zijn mond. ('Hij spaart zich het brood uit de mond.')
- Het woord ligt op mijn tong. ('Het woord ligt mij op de tong.')

Een gift bij uw contributie

Bij dit decembernummer ontvangt u een brief of e-mail over de contributiebetaling. Aan het einde van het jaar maken duizenden van onze leden een hoger bedrag over (gemiddeld € 15,-) dan de normale contributie. Daar zijn we enorm dankbaar voor. Het stelt ons in staat om onze doelstellingen nóg beter te verwezenlijken.

Steunt u Onze Taal dit jaar met een extra bijdrage? Namens het bestuur en alle medewerkers van Onze Taal: alvast hartelijk dank!

'Boeken' licht u in over nieuwe uitgaven in taalkundig Nederland en België. Vermelding in deze rubriek betekent niet dat de redactie ze aanbeveelt. Voor een zo volledig mogelijk beeld hebben wij ook uw hulp nodig. Weet u iets waarvan u denkt dat het in deze rubriek thuishoort, laat het ons dan weten. Verschijningsdata en prijzen onder voorbehoud.

Vergeeten woorden

Onlangs verschenen er twee boeken over (bijna) vergeten woorden. Het eerste is *1000 vergeetwoorden om te koesteren* van Nelleke Noordervliet. Zij nam een jaar geleden samen met Frits Spits, presentator van het radioprogramma *De Taalstaat*, het initiatief tot de oprichting van het Gezelschap van Geadopteerde Vergeetwoorden, dat zich ten doel stelt mooie, in onbruik geraakte woorden weer onder de aandacht te brengen. Het boekje geeft er duizend, van *deugniet*, *dientengevolge* en *lillen* tot *klakkeloos*, *kloekmoedig* en *zerk*.

Het tweede vergetenwoordenboek is *Het nieuwe verdwijnwoordenboek* van Ton den Boon, hoofdredacteur van Van Dale. Het is een herziene en

flink uitgebreide uitgave van zijn *Verdwijnwoordenboek* uit 2013, en het beschrijft woorden die door het Gezelschap van Geadopteerde Vergeetwoorden allang niet meer te redden zijn, zoals *gulgaw*,

handgerief en *spijkertjeswee*. In het boek is een klein gedeelte opgenomen van de woorden die uit de nieuwe editie van de grote Van Dale geschrapt zijn.

- *1000 vergeetwoorden om te koesteren* is een uitgave van Van Dale en kost € 12,50 (gelijmd, 160 blz.). ISBN 97894 6077 269 6

- *Het nieuwe verdwijnwoordenboek* is een uitgave van De Weideblik en kost € 15,95 (gelijmd, 190 blz.). ISBN 978 90 77767 597

➤ Beide boeken zijn te koop in de webwinkel van Onze Taal.

Schrijfadvis

"Begrijpelijk schrijven is een kunst – maar wel een kunst die te leren is", aldus tekstadviseur Peter van der Horst in *Begrijpelijk schrijven voor iedereen*. In dit boek behandelt hij een groot aantal aspecten die bij het schrijven van zakelijke tek-

sten de aandacht verdienen: zinslengte, woordkeus, afwisseling, structuur, opsommingen, tangconstructies, naamwoordstijl, voorzetselgebruik, toon, leestekens, en nog veel meer. Elk hoofdstuk wordt afgesloten met tips en oefeningen. Het boek is te koop in de webwinkel van Onze Taal.

- *Begrijpelijk schrijven voor iedereen. Een praktische gids* is een uitgave van Prometheus • Bert Bakker en kost € 29,95 (gebonden, 224 blz.). ISBN 978 90 351 4379 1

➤ Te koop in de webwinkel van Onze Taal.

Rotterdams

Stadsdialecten veranderen constant, en het is dus niet verwonderlijk dat een boek als *Wat zeggie? Azzie val dan leggie!*, waarin Jan Oudenaarden

het Rotterdams beschrijft, sinds de eerste publicatie uit 1989 al voor de tweede maal herzien is. Oudenaarden besteedt in deze nieuwe editie aandacht aan het Rotterdamse idioom (*pleur*, *kochelen*), de uitspraak en de grammatica. En uiteraard komen ook de haventaal (*peunen*, *zwiepen*), het in de havens gebezigde steenkolen-Engels (*knijverzak*, *tallie-man*) en de typisch Rotterdamse bijnamen voor gebouwen en personen (*de Koopgoot*, *de Kromme*) aan bod.

- *Wat zeggie? Azzie val dan leggie! Aspecten van het dialect van Rotterdam* is een uitgave van Trichis en kost € 9,95 (gelijmd, 128 blz.). ISBN 978 94 92077 30 1

Kromcommunicatie

Begin dit jaar begon het Vlaamse radioprogramma *Hautekiet* in samenwerking met schrijfster Ann De Craemer een campagne die bedrijven, diensten en organisaties wilde wijzen op

de "kromcommunicatie" die ze vaak gebruiken. De actie kreeg in Vlaanderen veel aandacht en heeft nu ook een boekje opgeleverd. Hierin wordt ingegaan op de eigenaardigheden van het jargon van de gezondheidszorg, van academisch taalgebruik, van de juridische kromspraak van het recht, van kan-

toortaal en van het dialect van politiek en bestuurders. Uit elk van deze vijf sectoren wordt ook een min of meer bekende vertegenwoordiger geïnterviewd.

- *Heerlijk helder. Weg met kromcommunicatie!* is een uitgave van Polis en kost € 17,50 (ingenaaid, 160 blz.). ISBN 978 94 6310 005 2

En verder

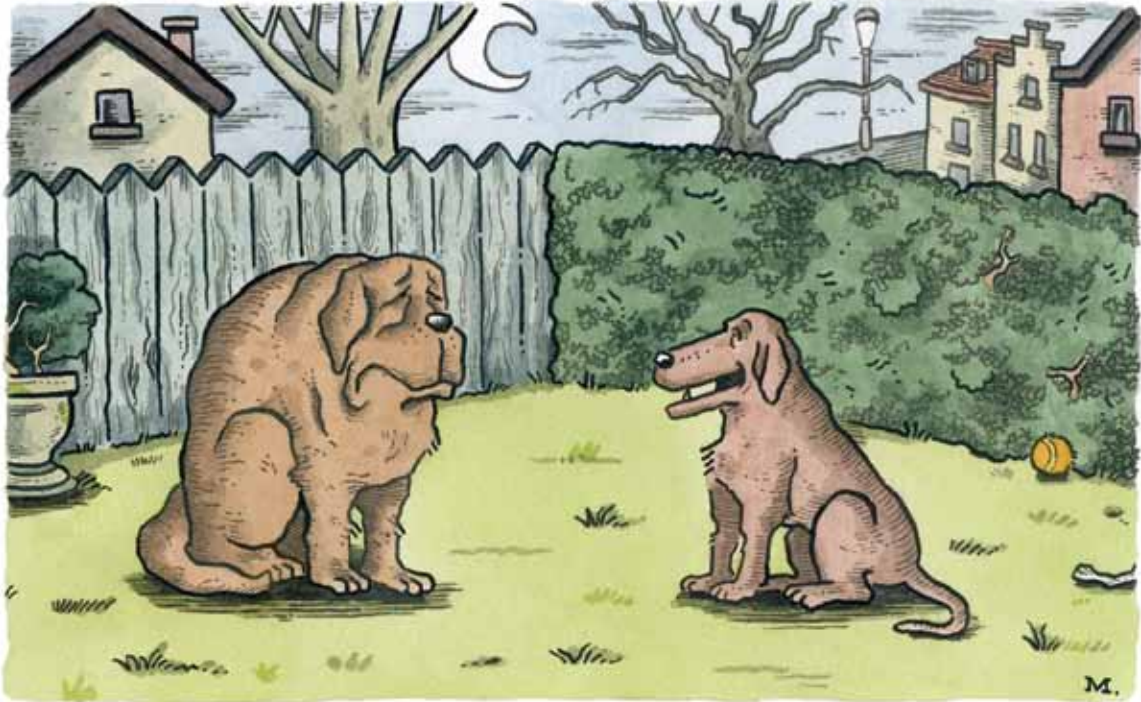
- *Van Dale groot woordenboek van de Nederlandse taal*. In oktober verscheen de vijftiende druk van de driedelige Van Dale. Zie voor meer informatie het jaaroverzicht op blz. 350 van dit nummer, en de rubriek 'Uit de webwinkel' in het oktobernummer. Van deze nieuwe editie is nu ook een appversie verschenen voor iPhone en iPad. Die bevat de gehele inhoud van het woordenboek, met als extra een aantal taalspelletjes. De iOS-app *Dikke Van Dale 15* is voor € 79,99 te downloaden in de Apple App Store. Aan de Android-versie wordt gewerkt.

- *Op-en-top Nederlands. Woordenlijst overbodig Engels* van Frens Bakker e.a. Deze herziene en sterk uitgebreide editie van *Funshoppen* (2010) geeft 15.000 Nederlandse alternatieven voor 7000 Engelse leenwoorden. Stichting Nederlands, € 19,95 (gelijmd, 179 blz.). ISBN 978 94 0213 866 5

➤ Te koop in de webwinkel van Onze Taal.

- *Historische fonologie van het Nederlands* van Jozef van Loon. Tweede, grondig herziene en uitgebreide uitgave van het boek uit 1986 over de klank van het Nederlands, vanaf de Indo-Europese wortels tot aan de moderne tijd. De auteur is emeritus hoogleraar aan de Universiteit Antwerpen. Uitgeverij Universitas, € 32,50 (gelijmd, 312 blz.). Bestellingen: www.universitas.be/nl/bookshop. ISBN 978 90 3370 082 8

Matthias Giesen

— Ja, maar tussen elkaar gebruiken ze ook steeds vaker korte zinnetjes, in directe rede en zonder veel gedifferentieerde inkleding.

Lezer

REDACTIE ONZE TAAL

Naam Bruce Donaldson.
Woonplaats Gisborne, Victoria, Australië.
Geboren 9 augustus 1948, Perth, Australië.
Beroep Gepensioneerd. Van 1974 tot 2004 wetenschappelijk hoofdmedewerker Germaanse talen aan de universiteit van Melbourne (Australië).
Partner Amanda van Wyngaard, een Afrikaanstalige; geen kinderen.
Opleiding Bachelor Duits (West-Australië), doctoraal Oudgermanistiek (Utrecht), gepromoveerd op de invloed van het Engels op het Afrikaans (Oranje-Vrijstaat).
Hobby's/vrije tijd Vogelwaarneming, hiking, vreemde talen bijhouden, kruissteek (borduren).
Onze Taal-lid sinds 2011.

Maar ik was van 1974 tot 1992 al een trouwe lezer.
Waarom werd u lid? Om op de hoogte te blijven van hedendaagse ontwikkelingen in de Nederlandse taal.
Andere tijdschriften *BirdLife Australia*.
Krant *The Guardian*.
Televisie Documentaires, vooral over de natuur, *Britse detectives*, *NOS Journaal* via internet.
Radio BBC World Service, ABC Radio National (Australië).
Boek Ik lees alleen maar non-fictie, vooral boeken over natuur, (taal)geschiedenis en grammatica's.
Website *Wikipedia*.
Wat leest u het eerst in *Onze Taal*? 'Vraag en antwoord' en 'Reacties'. Helaas niet 'Ruggespraak', omdat die mij, als niet-native speaker,

soms boven de pet gaat.
Wat zelden? Interviews met schrijvers.
Welke taalonderwerpen boeien u het meest? Historische grammatica, etymologie.
Favoriete *Onze Taal*-artikel De rubriek 'Woordsprong'.
Aantrekkelijkste taaltrend De informaliteit van het taalgebruik in e-mail.
Ergerlijkste taaltrend Het overnemen van overbodige Engelse woorden, hoewel sommige van die woorden niet eens Engels zijn, zoals *dumpstore*.
Verbeter t u iemands taalgebruik weleens? Alleen dat van een andere taalkundige, omdat dat vaak leidt tot interessante discussies.
Welke taalfout maakt u stiekem bewust toch? *Hun* in plaats van *hen*. Ik

weet hoe het hoort, maar ik wil niet dat mijn taalgebruik opvalt.
Als u de baas was over de taal, wat zou u dan het eerst doen? Ophouden met constante spellinghervormingen, maar pas nadat ik de c's in plaats van de k's heb afgeschaft.
Beste taalgebruiker Godfried Bomans.
Lelijkste woord *Geüpdadet* (de spelling hiervan).
Mooiste woord *Op z'n janboerenfluitjes*. <

Illustraties: Josje van Koppen

Woordweetje

Waarom heet een banketletter 'banketletter'?

Ben jij ook zo dol op banketletters? Je weet wel: van die letters die gevuld zijn met amandelspijs. Heerlijk! Maar waar zou dat woord *banket* eigenlijk precies vandaan komen?

Dat stamt nog uit de Middeleeuwen. Als middeleeuwers een feestelijke maaltijd aten, zaten ze op bankjes. De Fransen noemden zo'n bankje 'banquet'. Later gingen ze dat woord ook gebruiken voor de feestelijke maaltijd zelf, en daarna ook voor de zoete gerechtjes die ze dan aten. Nederlanders hebben *banquet* in die betekenis overgenomen uit het Frans.

Er kwamen op die manier niet alleen banketletters, dus 'zoete letters', maar ook zeebanket ('chocolade in de vorm van schelpen aan zee'). En een banketbakker verkoopt geen brood, maar alleen maar zoete dingen: gebakjes, koekjes en inderdaad ... ook banketletters!

Emoji-verkiezing

Prop jij het liefst zo veel mogelijk emoji's in je appjes? Er komen er nog meer aan! Want moet je het nu nog stellen zonder plaatje van een stokbrood, neushoorn of gouden medaille, komende zomer misschien niet meer!

Elk jaar rond deze tijd wordt bekendgemaakt welke nieuwe emoji's op de nominatie staan om erbij te komen. In totaal staan er deze keer 67 op de kandidatenlijst. Welke het definitief gaan worden is nog niet bekend. Op de lijst staan ook een selfie, een hoestend of heel misselijk gezicht, een vleermuis en een croissantje. En een prins! Wel zo gezellig voor de prinses die er al een tijdje was. En misschien is er binnenkort ook goed nieuws voor de Kerstman. Want hohoho, de Kerstvrouw is ook genomineerd!

Het bedrijf dat de emoji's maakt, gaat in mei definitief kiezen. Wie weet zie je de gloednieuwe tekeningetjes in juni wel op je smartphone.

Kidsweek is een échte, wekelijkse krant, speciaal voor kinderen van 7 tot 12 jaar. Website: www.kidsweek.nl.

Post

Deze brief komt van Quinten (10 jaar) uit Amsterdam.

Ik hou erg van moestuinen en daardoor leer je ook veel nieuwe woorden. In mijn eigen moestuin heb ik rode biet, wortel, andijvie, kropsla en snijbiet, maar mijn tante in Groningen heeft een moestuin met veel vergeten groenten. Bijvoorbeeld schorseneren, raapsteeltjes, knolraap en pastinaak. Het is jammer dat die woorden niet vaak meer voorkomen. Als mensen meer vergeten groenten gaan eten, blijven die woorden ook bestaan.

Het belangrijkste van moestuinen vind ik dat groenten gezond zijn en dat je niet meer zo vaak naar de supermarkt hoeft. Ikzelf denk ook meer aan mijn gezondheid dan vroeger. Toen lustte ik wel een hamburger. Ik noemde dat trouwens een 'handburger'. Ik had dat al-tijd verkeerd verstaan en een verjaardag noemde ik 'vierjaardag' en een eekhoorn noemde ik 'eenhoker'. En een litteken noemde ik 'lipteken'. Grappig hè?

Quinten verdient hiermee het Van Dale basiswoordenboek Nederlands. Vanaf volgende maand interviewen we op deze plaats iedere maand een jonge lezer. Wil jij meedoen? Stuur dan een mailtje naar taaltje@onzetaal.nl.

RAADSELTJES

1. Welke vogeltjes zijn dol op rookworst?
2. Het is geel en het hangt achter een auto.
3. Wat doet een Nepalees uit als hij gaat slapen?

Ruggespraak

Geslacht kind Arie Boomsma op straat

De Telegraaf

U heeft maar
1 paar tanden,
wees er
zuinig op!

Wit.nl/tanden-bleken

Keuze uit littekencrème 25 ml,
onrustige huidcrème 50 ml en
pigmentcrème 50 ml.

Folder Kruidvat

Biedt afschaffing China soelaas?

Na 35 jaar schaft de Chinese
Communistische Partij het
omstreden eenkindbeleid
definitief af.

De Volkskrant

Barça steekt Cruijff
hard onder de riem

Goal.com

Amstelveens restaurant weigert 96-jarige pannenkoek

Rtvnh.nl

“Als ik morgen
niet meer
wakker word,
hoor je mij
niet klagen”

Bram van der Vlugt in De Twentsche Courant Tubantia

De NS over-
schreed soms
de grenzen
van het
onbetamelijke

Rapport enquêtecommissie
Fyra; in NRC Handelsblad

Verdachten uitgebrande auto na liquidatie weer vrij

De vier mannen die werden opgepakt in verband met een uitgebrande auto in Amsterdam, zijn weer vrij. De auto werd kort na de liquidatie van de 26-jarige Eaneas L. in Krommenie brandend gevonden.

Rtlnieuws.nl

Foto: Louise Koopman

Bord in vluchtelingenopvang Amsterdam

Meisje van 11 is 13 jaar aan de wandel

Metro